Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

BROJ 6. LIPANJ 1937. GOD. V.

Izlazi mjesečno. Cijena Din 5·—

19249

TKANINE ZA POKUĆTVO
PIROTSKI, PERZIJSKI ĆILIMI
S. TURKOVIĆ ZAGREB, ILICA 5 – OKTOGON
TELEFON 22-19

AUTOMOBILI B·M·W osobni
KRUPP teretni DIESEL
Zastupstvo:
Nikolićeva 10 • Telefon 40-10

Vodeće nabavno vrelo špecerajske i kolonijalne robe
IVAN PENIĆ D. D. ZAGREB
Veliko skladište i izbor biranih vlastelinskih vina

Ferek trgovina gotovih odijela
Telefon 8867 Zagreb Jelačićev trg 9
Stalan veliki izbor gotovih i po mjeri odijela za gospodu i dječake. Izradjujemo uniforme, športska odijela, ulstere, slipone, hlače, trenchcoate, proljetne i zimske kapute, kabanice i t. d. uz najniže dnevne cijene.

UTEMELJENO 1900.
JULIO DEUTSCH
ZAGREB
MIRAMARSKA CESTA 20
TELEFONI: 5163 I 8616
Najpovoljnije nabavno vrelo za sav građevni materijal.

MOSTER D. D. TVORNICA BOJA I LAKA
preporuča svoje razne proizvode.

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREPČANA

BROJ 6. GOD. V. LIPANJ 1937.

Ivan Ulčnik:

AUGUST DUTKOVIĆ

Dutković rođen na Kaptolskoj strani. — Stupa u javni život burne godine 1848. — Historijska sjednica Gradskog zastupstva 17. ožujka 1848. — Osnutak Zagrebačke građanske garde. — Osnutak i rad »Odbora sigurnosti«. — Neugodne dogodovštine poštara Matije Pallaina. — Građanin Đuro Štivić napada Dr. Ljudevita Gaja. — Dutkovićeva briga za »zatajene mertvace« u mrtvačnici Milosrdne bratje. — Iskop na Rokovom groblju »zatajenog mertvaca« Franje Cvetka.

U prošlom broju »Zagreba« priopćili smo životopis biskupskog bačvara Ivana Dutkovića. Sada ćemo opisati život i rad njegovog sina Augusta. Još danas žive Zagrepčani koji su poznavali visokog i otmjenog gospodina, koji po zagrebačkim ulicama šeće u uniformi domobranskog kapetana. Dutković je tu uniformu najrađe nosio, jer od rane je mladosti volio vojničko zvanje, akoprem se tom zvanju nije izravno posvetio. Radi ove domobranske uniforme, a naročito zbog zlatnih rojta, na vojničkom kaputu, nazivali su ga u brojnoj obitelji »Der goldene Onkel«.

Dutkovićev se rad na komunalnom, društvenom i političkom polju kreće ponajviše od god. 1848 pa tamo do 1880. Sa njegovim radom u vezi su zanimivi događaji grada Zagreba, a osobito od ožujskih dana god. 1848 i kasnije.

Mnogo se je već pisalo o danima hrvatskog kulturnog i političkog preporoda. I mi želimo u ovom članku priopćiti dogodaje, koji su zaredali od 1848 i dalje. Podaci tih događaja povađeni su iz još do sada neobjavljenih vrela Gradskog arhiva, kao i nekih obiteljskih. Što ćemo opisati ne tiče se sve izravno Augusta Dutkovića, ali je usko povezano sa njegovim životom i radom. Sve se je događalo u Zagrebu, pa je zato za Zagrepčane jako zanimivo. Imena ličnosti, koji su u tadanjem javnom životu sudjelovali još se i danas u Zagrebu spominju. Mi stariji Zagrepčani poznavali smo mnoge te dobrodušne hrvatske borce, a uvijek razočarane Hrvate... Bili su već starci. Šetali su ponosno po Zagrebu, a najviše Gornjem Gradu.

Kada bi se starci, dvojica, ili trojica sastali, izmjenili su par riječi. Svakako su govorili o krasnim zanosnim danima punih domorodne i slobodne Hrvatske, pod vodstvom Jelačića bana, ali nikad i nikad ne ostvarenoj . . . ! Prepustili su te optimističke nade svojoj djeci, nama, a da mi opet u vječnoj nadi ostavimo te ideale u nasljedstvo drugima itd. . . . Do kada . . . ?

Donijet ćemo i nekoje slike tih već sada historičkih ličnosti, koje je u većem dijelu fotografirao za onda jedan od »prvih« zagrebačkih fotografa, (jer drugog i nije bilo) F. D. Pommer, koji je svoj atelje imao u Vijećničkoj ulici br. 10. (Na tom mjestu posjedovao je kuću bivši zagrebački intendant Josip Kneizel. Ta je kuća srušena i na njenom mjestu prigrađeno je zapadno krilo gradske vijećnice).

August Dutković kao domobranski satnik

AUGUST DUTKOVIĆ rođen je u Zagrebu u Opatovini br. 105 (sada broj 23) na 30 srpnja 1828. Sve škole do pravoslovne akademije svršio je u Zagrebu.[1] Nakon svršetka akademije 28 srpnja 1846 bude odmah imenovan bilježnikom Banskog stola. »Narodne Novine« od 28 rujna 1848 javljaju da su upravo danas prisegla petorica novih odvjetnika, pošto su

[1] U matrikuli pravoslovne akademije god. 1843—1844 dolazi August Dutković upisan kao 18 godišnji mladić. Akademiju svršavao je odlično što se vidi iz matrikule gdje je označeno da je sve predmete odgovorio sa »eminens«. O tom postoje i dva »Testimonium scholasticum« koje su potpisali: Izidor Hochreiter, abbas i regius pro-director, Stephan Moyses profesor filozofije, Dr. Romunaldo Kvaternik profesor historije, Dr. Cajetan Petter profesor matematike i fizike, Josip Machnik profesor literature, Stefan Muzler exhortator akademije, Dr. Matija Smodek profesor prava i statistike, Dr. Anton Molnar profesor ugarskog prava, Dr. Paulus Muhich profesor političkih znanosti.

uspješno pred »uzvišenim banskim stolom« položili ispit. To su bili: Mirko Baneković, August Dutković, Vilim Halper, Josip Partaš i Eugen Kvaternik.

Sam August Dutković opisuje svoj životopis u molbi na Gradsko poglavarstvo 17 veljače 1871, gdje navodi da su mu isprave i svjedodžbe njih 37 na broju iz njegove kancelarije ukrađene, pa uslijed toga moli gradsko poglavarstvo da mu na temelju njegovih molbenih navoda, kao i po službenim spisima, gdje će o njemu »dovoljno traga naći«, izda svjedodžbu o njegovom dotadanjem živovanju kao i političkom i moralnom vladanju. Potrebu ovakove svjedodžbe opravdava Dutković time »da bi se slučiti moglo da ću ih ja sam, ili možda moja detca Bog zna kojom i kakovom prigodom potrebovati«. U navedenoj molbi Dutković navodi da je rođen 1828 od oca Ivana, građanina kaptolskog, vlasnika kuća i suca poveljnog magistrata kaptolskoga, te od matere Doroteje rođene pl. Domin.

Gradsko poglavarstvo izdalo je Dutkoviću svjedodžbu o njegovom predživotu, riješenjem od 4 ožujka 1871 br. 954. Ujedno mu se potvrđuje, da je njegovo političko i narodno držanje bilo pohvalno i da se je uvijek pokazao neumorno požrtvovnim u narodnom radu.

Kada su god. 1848 buknuli burni ožujski dani Dutković, akoprem je pripadnik konzervativne kaptolske općine, hita na Gornji grad te se priključuje velikoj deputaciji građana »svakog stališa i svake klase te pod čelovodstvom veleslavnog domorodca Ivana Kukuljevića«. Ova deputacija

Sa Dutkovićem bio je na akademiji istovremeno upisan Matija Mrazović kojemu je tada bilo 22 godine. Akademiju polazio je kao privatista. Stanovao je u plemićkom konviktu.

[2] Kukuljević Ivan kotarski sudac županije varaždinske počeo je svoj historički govor ovako:

»Vredni poglavari grada ovoga! Sakupljeni ovde stanovnici glavnog ovog grada domovine naše, i to sjedinjeni stanovnici svakoga stališa, gradjani i delaoci, plemstvo i duhovničtvo, vredni starci i puno ufanja mladež, izabrali su me, da s njimi dojdem, da progovorim ovde u ime njihovo; poslali su mene koi nisam ni građanin ovdašnji, koi nisam sada ni stalni stanovnik ovoga grada. Ali ipak kao stanovnik i sin jedne domovine, deržao sam si za dužnost podložiti se želji njihovoj, jer želja puka i naroda mora biti zapoved sveta svakomu sinu domovine.«

U daljnjem govoru Kukuljević kaže: »Nu kao slobodni ljudi slobodnog naroda žele, da sve dobiju po svojoj volji i svojim trudom, nipošto pako po tudjem znoju i po tudjoj volji, žele zajedno starinskim, narodnim i zakonitim putem dobiti sve, a taj put je *Deržavni sabor kraljevinah Dalmacije, Hervatske i Slavonije, kamo spadaju najprie sva pitanja našega života, tamo su spadala i negda i spadati moraju uvek.*« (To su historijski zahtjevi, koji su veoma poučni! Op. ured.) »Dakle stanovnici ovdašnji žele, da kao što je Zagreb pervi u domovini, tako da pervi bude i u izjavljenju željah narodnih.« Dalje Kukuljević predlaže, da se pošalje deputacija Kralju, koga neka se zamoli, da namjesniku banske časti odredi da Hrvatski Sabor što prije raspiše. (Prema »Novinama Dalm.-Horvat. Slav.« br. 23-1848.)

prisustvuje sjednici gradskog vijeća na 17 ožujka 1848, gdje izrazuje želju Zagrebačkih građana.[2] Na toj znamenitoj sjednici odlučeno je o držanju grada Zagreba spram nadošlih dana Narodne slobode. Dutković, mladić od dvadeset godina stupa u prve redove, te se cijelim bićem, poput ostale mlade domorodne inteligencije, daje u službu domovine Hrvatske, a naročito hoće u tim važnim danima služiti svom rodnom gradu Zagrebu.

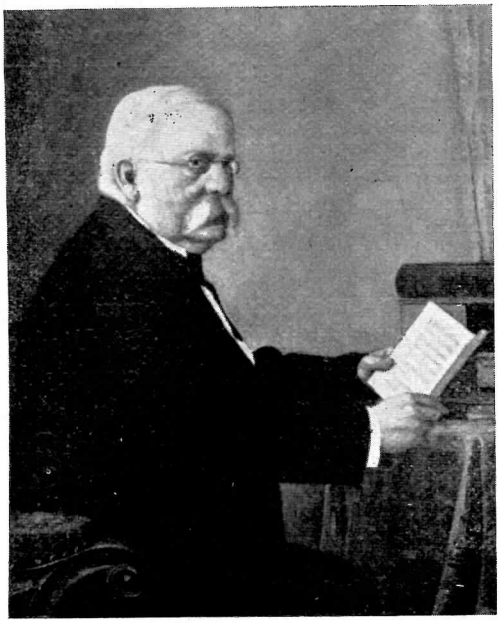

Janko Kamauf

Na toj sjednici pod predsjedanjem namesnog suca Janka Kamaufa, te ostalih gradskih vijećnika[3] stvoren je doslovno ovaj zaključak:

»Tom prilikom bi i pozorno oko obratjeno obću sigurnost ovoga grada, koja ako kada, zaista u ovako smutjenih vremenah svu pozornost zahteva.

[3] Na historijskoj sjednici gradskog vijeća od 17 ožujka 1848 bili su prisutni niže navedeni vijećnici. O tom kaže izvorni zapisnik pod br. 1098 ovo:

»Leta 1848 dana 17a ožujka u Zagrebu u viećnici daržana jest sednica unutarnjeg i izvanjskog magistrata i pribitju gospode iz unutarnjeg: Janka Kamaufa namesnog suca, Josipa Lukšića nam. čeonika, Vjekoslava Šrabca kapetana, Mirka Karvančića, Josipa Verbanića, Lavoslava Kavića, i Josipa Mikulića starešinah. Iz izvanjskog pako magistrata gospode: Tomislava Cuculića pučnika, Tadie Ferrića, Josipa Sorga, Janka Malina, Mate Pallaina, Mihajla Štivalića, Franje Novaka, Franje Špišića, Vekoslava Lukinca, Ivana Delnegra, Petra Klemenčića, Andraša Gjurkovečkia, Nikole Micolića, Jakoba Pogorelca, Ferdinanda Lecendorfa, Karla Papeša, Luke Pemca, Vekoslava Reiharda, Stepena Pavlekovića, Vase Mraovića, Josipa Merherra i Josipa Fuksa, izbornikah, Henrika Ostoića podbilježnika i voditelja zapisnika.«

Na tu svarhu videći najjaći temelj sigurnosti u duhu naroda primernim ustanovljenju narodne gradjanske čete, imenovan jest odbor koj će osnovu i naredbu organiziranja gradjanske čete ne samo ovog sl. i kr. grada nego i kaptolske i biskupske izraditi, i simo o tom izvjestje dati. Predsjednik toga odbora jest g. sudac Kamauf a članovi su mu gg. kapetan Vekoslav Šrabec, Stepan Tkalčić, starešina Mikulić, Pavel Hac, Antun Rubido, Škender Berdarić, Lavoslav Pflancer, Josip Horbeld, Janko Shenk, Josip Fuks, Karlo Klingraff i Skender Kavić kao perovodja. Prigodom ovom na učinjeni i jednodušni predlog G. Ivan Kukuljević, koj ovom prilikom toliku brižljivost za ovu varoš i gradjanstva pokazao je, gradjaninom ove varoši imenovan jest i odmah zaprisežen.« (Grad. arhiv br. 1098-1848)

Tako je u Zagrebu osnovana Građanska garda, kojoj su samo manjkale puške. Zato se gradsko poglavarstvo obratilo zapovjedništvu tvrđave Karlovac, da ono ustupi potreban broj pušaka. Na sjednici gradskog zastupstva 11 travnja 1848 izvješćuje senator Lavoslav Kavić, da je sa građaninom Stjepanom Tkalčićem iz oružane u Karlovcu preuzeo 600 pušaka za Narodnu gardu. Kod toga imali su troška 75 for. u srebru, što im je »štibrena peneznica« isplatila. (Grad. arhiv br. 1347-1848.)

Vrhovni župan zagrebački dopisom od 14 prosinca 1851 br. 8481, saopćuje Gradskom poglavarstvu dokaz, glasom kojeg su za zagrebačku Narodnu gardu god. 1848 iz Karlovačke oružane primljene puške, a koje je izaslanicima zagrebačke općine izručio kapetan Vegheimer. Vrhovni župan traži da posuđene puške vrate Karlovačkoj oružani. Puške bile su po Radeckiju zarobljene u talijanskom ratu od piemontskih vojnika. (Grad. uruč. zapis. br. 2558-1851.)

Gradski vijećnik Vjekoslav Šrabec podnaša izvještaj o uspjehu sakupljanja oružja u gradu Zagrebu. Izvještaj je podnešen vrhovnom županu 10 svibnja 1852. (Grad. uruč. zap. br. 1196-1852.)

Vrhovni župan riješenjem od 5 kolovoza 1852 br. 4952 priopćuje da se ima namiriti trošak od 1407 for. i 44 kr. srebra za popravak posuđenih pušaka kao i odšteta za izgubljene puške, koje oružje je Narodna garda primila 1848. (Grad. uruč. zap. br. 2160-1852.)

Dopisom od 7 listopada 1852 br. 6471 javlja Vrhovni župan gradskom poglavarstvu, da je »popečiteljstvo ratno« (ministarstvo) iznos od 640 for. 24 kr., 212 for. 13 kr. i 432 for. 35 kr. otpustiti blagoizvolilo, a koje svote su imali platili građanska Narodna garda i mobilna straža u ime naknade troškova za popravak oružja. (Grad. uruč. zap. br. 2794-1852.)

Među ostalima izabran je za časnika Narodne garde i August Dutković i to kao natporučnik a zatim kao kapetan sedme satnije. Kod iste satnije služili su kao časnici Koncilija Ivan i Mallin Naum, koji su kasnije bili bogati trgovci i ugledni građani zagrebački. Kao časnik narodne straže

i član odbora sigurnost služio je Dutković 1848 i 1849 sve dok te institucije nisu bile raspuštene.[4]

Dutković je bio posljednji zapovjednik drugog bataljona narodne straže. Kada je taj bataljun 1849 raspušten, zaključili su njegovi bivši narodni vojnici jednoglasno, da se svilena vrpca zastave na vječnu uspomenu pokloni Dutkoviću. Narodni stražari drugog bataljuna volili su Dutkovića, jer im je bio dobar zapovjednik.[5]

Kada je Dutković postao zapovjednik drugog bataljona, nastojao je, da taj bataljun bude zaista po vojnički uređen. Na sjednici »Odbora sigurnosti« 29 kolovoza 1848 moli Dutković za dozvolu da kod drugog bataljona građanske garde može ustrojiti limenu glazbu. Ustrojenje glazbe je Dutković već i prije od Odbora sigurnosti zatražio, ali je bio odbijen. Isto tako, Odbor nije ni sada Dutkoviću molbu uvažio, nego je dapače od njega tražio, da taj predmet o glasbi više pred odbor ne iznosi. O tom je izvješćeno i Gradsko zastupstvo na sjednici 1 rujna 1848. (Grad. arhiv br. 2500-1848.)

Na 28 ožujka 1848, bila je u »Narodnom domu«, (sada zgrada Stola Sedmorice) u Opatičkoj ulici, velika narodna skupština, gdje je Ivan Kukuljević predložio želje Hrvatskog Naroda. Ujedno je zaključeno, da velika

[4] »Živio Jellačić Ban!« Tako počinje dekret izdan iz sjednice upravnog odbora Županije zagrebačke 14 i slijedećih dana mjeseca prosinca 1849 br. 2014. — Predsj. Dekret je dobio August Dutković kao bivši kapetan i namjesni zapovjednik drugog bataljuna Narodne straže u Zagrebu.

Iz ovog dekreta vidimo da je ban Jelačić Županiji zagrebačkoj stavio do znanja carsku i kraljevsku odluku kojom je razriješenje Narodne straže uzeto na znanje. Narodna straža djelovala je od 25 ožujka 1848. Istom zgodom odlikovan je zapovjednik Narodne straže pukovnik grof Sigmund Vojkffy sa redom željezne krune trećeg razreda. Ostalim časnicima i vojnicima narodne straže izražena je naročito carska i kraljevska zahvala. Časnicima izdan je svakom poimenično pohvalni županijski dekret, a ostalo pučanstvo obavješteno je javnim oglasima. Poput Dutkovića dobili su pohvalne dekrete ovi bivši časnici Narodne straže: Rober Josip, Brimšig Mate, Concilia Ivan, Holitsek Ivan, Lenardić Ivan, Barboth Vjekoslav, Muhić Pavao, Mallošeg Ivan, Hertvig Josip, Mihić Gracian, Mallin Naum i Krizman Josip.

Dekrete je potpisao Dragutin Galac županijski bilježnik i perovođa upravnog odbora.

[5] Poklonjena vrpca sastoji se iz dva svilena trobojna traka. Na jednoj je strani ovaj napis: »1848. II četi narodne straže u Zagrebu. Domorodke zagrebačke«. Na drugoj strani: »Za dom sveti, slatko é umrieti«. Ova vrpca bila je sve do početka 1924 u posjedu bivšeg bana Savske banovine dra. Marka Kostrenčića koji je po majci Dutkovićev rođak. Na 24. ožujka 1924 poklonio je dr. Kostrenčić vrpcu Arheološkom muzeju na daljnje čuvanje. Vrpca pričvršćena je na zastavu građanske narodne garde iz 1848 koja imade napise na jednoj strani: »Za Slavjanstvo«, a na drugoj strani: »Za slobodu«. Ovu zastavu poklonilo je Gradsko poglavarstvo Narodnom muzeju god. 1858. O zastavi narodne garde pisali smo u »Zagrebu« od ožujka 1937. (Vrpca je unešena u inventar arheološkog muzeja pod br. 705. Spis br. 11-1924.)

i sjajna deputacija te želje kralju Ferdinandu u Beč odnese. Deputacija sastojala se od 400 Hrvata, a u Beč je otputovala 26 ožujka. U toj deputaciji sudjelovao je i August Dutković.

Nastupom ožujskih slobodnih dana god 1848, mnogi protunarodni elementi po Hrvatskoj držali su da im je slobodno rovariti protiv jedva nadošle slobode Hrvatskog naroda i njegovih pravica. Takovi ljudi pojaviše se i u Zagrebu. Neki Lois Horbelt i Mach pokušali su buniti ljude protiv Židova. Uslijed tako nastupivših nesigurnih prilika Gradsko zastupstvo na sjednici 17 travnja 1848 jednoglasno je zaključilo, da se osnuje »Odbor sigurnosti«. Odmah je za pretsjednika tog odbora izabran Novak, a članovi su mu bili Malin, Tkalčić, Žerjavić, K. Jelačić, dr. Mraović, Augustin, Lovrenčić i Verbančić. Za tajnika izabran je August Dutković.

Iz izvješća »Odbora sigurnosti« za mjesec kolovoz 1848 proizlazi da je Dutković na sjednici Odbora obdržavanoj 2 kolovoza 1848 predao ostavku na časti odborskog tajnika. Ostavka je jednoglasno otklonjena i Dutković je zamoljen da nadalje vodi tajništvo. O Dutkovićevoj ostavci izvješćeno je Gradsko zastupstvo na sjednici 1 rujna 1848. (Grad. arhiv br. 2500-1848.)

Odbor sigurnosti odmah je od Gradskog poglavarstva zatražio sve spise i prijave u pogledu opće sigurnosti grada, naročito u pogledu sigurnosti protiv požara. (Grad. arhiv 1646-1848.)

Djelovanje Odbora sigurnosti bilo je u tom, da je provodio istrage i o uspjehu izvješćivao Gradsko zastupstvo, koje je na svojim sjednicama izricalo odluku o svakom pojedinom slučaju. Važnije predmete izvješćivao je Odbor pojedinačno, a ostale u mjesečnim izvještajima. Vođenje svih istraga bilo je povjereno tajniku Augustu Dutkoviću.

Među istragama »Odbora sigurnosti« bilo je zanimivih slučajeva iz kojih se razabire shvaćanje slobode po pojedincima. Bilo je i tada »zlatne demokracije«, koja je jedva došla do osjećaja da je čovjek. Taj do sada nepoznati osjećaj pokušao se iskoristiti ne na korist Domovine, već svoju. Gradsko zastupstvo kao sudska vlast izricalo je u svakom slučaju odluke. Nekoje važnije ćemo opisati prema izvještajima »Odbora sigurnosti«.

U pomenutim danima god. 1848 bilo je mnogo sumnjivaca, koji su među narod putem raznih letaka širili kojekakove uzbudljive vijesti, koje su ponajviše dolazile sa madžarskih strana. Uslijed toga moralo se je paziti na pismo koja su dolazila iz Madžarske.

Gradsko poglavarstvo izdalo je strogi nalog, da se »štafete«, koje iz Madžarske kroz Zagreb prolaze, ovdje zaustave i točno pregledaju. Ovo se naročito ticalo onih listova koji su bili naslovljeni na Veliku Goricu, jer je baš tamo bilo madžarofilsko leglo. Županijski panduri dobili su nalog da u Ilici zaustave poštu i oduzmu listove za Vel. Goricu.

Zagrebačka pošta nalazila se je tada u Opatičkoj ulici (gdje su sada

financijalni uredi, br. 20). Upravitelj pošte bio je Matija Pallain.[6] Na 21 lipnja otpremio je Pallain jedno pismo u Veliku Goricu, a da ga nije zaustavio i predao banskom namjesniku Mirku pl. Lentulaju,[7] koji je ta sumnjiva pisma pregledao i izdavao glede toga daljnje odredbe. Odpremljeno pismo bilo je tim sumnjivije, jer je istog dana stiglo iz Varaždina sa »Eil-Wagnom« (brzovozna pošta).

Na sjednici Gradskog zastupstva 22 lipnja 1848 bude predloženo, da se poštara Pallaina, zbog nedozvoljene otpreme pisma, stavi pod zatvor, a ujedno da se taj slučaj preda »Odboru sigurnosti«, gdje je istraga povjerena odborskom tajniku Augustu Dutkoviću. Istog dana poduzeo je Dutković preslušanje krivca Pallaina i svjedoka. O provedenoj istrazi sastavio je Dutković izvještaj, koji ćemo u izvadku priopćiti.

Ponajprije preslušan je turopoljski komeš Stjepan pl. Josipović, koji izjavljuje, da je, kada je čuo da se na pošti nalazi pošiljka sa naslovom »Velika Gorica«, na poštu pohitio, misleći, da će se u toj pošiljci nalaziti pismo za njega, ili za turopoljsku općinu. Došavši na poštu, Pallain je pred njim otvorio vanjski poštanski omot, i tada se ustanovilo, da ni za Josipovića, a niti za turopoljsku općinu pošte nema. Jedino se je nalazio list iz Sombathela glaseći na Franju Pogledića. Josipović je nato otišao banskom namjesniku Lentulaju i o tom ga poštanskom nalazu

[6] Pallain Matija postao je zagrebačkim poštarom 1830. »Agramer Zeitung« od 2 listopada 1830 priopćuje, da je po Kr. ugarskom namjesništvu imenovan za prvog kontrolnog časnika, varaždinski viši poštanski časnik Matija Pallain, na mjesto u mir stavljenog Adama baruna Willszeka.

Na reustariciji zagrebačkog zastupstva na 22 srpnja 1847, izabran je Pallain za gradskog izbornika (zastupnika).

Banskom naredbom od 11 kolovoza 1848 ukinuto je vrhovno upraviteljstvo pošta u Varaždinu, a u Zagrebu je osnovano s. kr. hrvatsko slavonsko upraviteljstvo pošta. Vrhovnim upraviteljem hrvatsko slavonskih pošta imenovan je Josip Klempay. Ban Jelačić u naredbi o imenovanju kaže da imenuje »poznatog u zemlji ovoj poštenjaka i veštog lekeničkog poštara«. Poštansko ravnateljstvo počelo je uredovati 11 kolovoza 1848.

Istom banskom odredbom imenovao je ban poštanskog činovnika Martin Pallaina c. k. kontrolorom, a otpravnika Petra Čubelića poštanskim činovnikom. Obojicu kod zagrebačkog vrhovnog poštanskog ravnateljstva.

Čubelić je kod zagrebačke pošte služio do siječnja 1836.

Svršetkom godine 1848 bude Pallain na vlastitu molbu, a nakon 37 godine službe umirovljen. Mirovina iznašala je godišnje 900 for. srebra. U knjizi zagrebačkih građana pod st. 19-1836 dolazi upisano, da je poštanski službenik Matija Pallain na sjednici gradskog zastupstva 10 svibnja 1836 imenovan zagrebačkim građaninom.

Pallain imao je velikih zasluga da je god. 1841 uređen pusti brežuljak ispod Popovog tornja, pa je tamo uređeno lijepo šetalište, koje se je najprije nazvalo »Sjeverno« a kasnije »Vrazovo šetalište«. Mi ćemo doskora opširnije opisati historijat »Vrazovog šetališta«.

[7] Životopis Mirka pl. Lentulaja donijet ćemo u posebnom članku.

izvjestio. Lentulaj je Josipovića i Kukuljevića odmah na poštu poslao sa nalogom, da pismo iz Sombathela bez obzira na koga glasi k njemu donesu.

Kada su Jospović i Kukuljević došli na poštu da pismo oduzmu, saopći im Pallain da je pismo već po poštanskom dečku na adresata Pogledića poslao. O tom je Lentulaj po Josipoviću odmah izvješten.

Pallain izjavljuje, da je na 21 lipnja poslije podne više pisama predao Lentulaju, i izvjestio ga o novostima. U to je Lentulaju došao Metel Ožegović, koji se je u Zagreb upravo dovezao Varaždinskom diližancom. Ožegović je donio vijest, da je istom diližancom došla štafeta za Veliku Goricu. Pallain je htio odmah otići, da izda odredbu glede pošte za Vel. Goricu. Međutim ga je prisutni Josipović molio, da pričeka da pođu zajedno, da vidi ima li koje pismo za njega ili turopoljsku općinu. Pallain je Josipoviću dao poštenu riječ, da velikogoričku poštu neće otpremiti, dok ju on ne vidi. Zatim je Pallain sam otišao na poštu. Kratko iza toga došao je Josipović na poštu, gdje se dogodilo ono, što je Josipović već iskazao. Pallain je po strogoj službenoj dužnosti imao da svako pismo u roku od 5 minuta, nakon što na poštu stigne dalje otpremi. Tako je učinio sa pismom naslovljenim na Pogledića. Pismo je dao podvorniku koji je imao dati poštanskom kočijašu radi predaje naslovniku.

Poštanski kočijaš Mikula Golubić iskazuje da je Pogledićevo pismo primio na 21 lipnja oko 4 sata od »Kanzlei Dienera« Josipa Maurovića sa nalogom da ga odnese u Veliku Goricu. Maurović mu je tom zgodom rekao: »Gospon su rekli, hodi čes dugu vulicu, i ako bi te gdo pital kaj nosiš, ne poveć mu nikaj, samo hodi dalje.«

Kako nijednih kola na pošti nije bilo, to je kočijaš Golubić zajašio konja i sa pismom kroz Dugu ulicu i Ilicu jašio prama Savskoj cesti. Pred Keglevićevom kućom (ugao Ilice i Frankopanske ulice, kuća gdje se nalazi trgovina Rabus), zaustavili su ga županijski panduri i oduzeli mu pismo.

Podvornik Josip Maurović iskazuje, da mu je poštanski namještenik Čubelić štafetu za Pogledića predao, a Pallain da mu je kazao da kočijašu Golubiću kaže »neka se pašći« i neka kroz Dugu ulicu ide, a ako ga tko šta pita, da nekom ništa ne odgovori.

Radi izjave Golubićeve i Maurovićeve, »da Golubić nikom ništa na putu o štafeti ne govori«, pala je sumnja na Pallaina, kao da je on sporazuman sa odašiljačem štafete. Uslijed toga je Pallain ponovno pozvan pred »Odbor sigurnosti«, da odgovori zašto je kočijašu dao nalog, da putem o štafeti nikom ništa ne govori. Pallain je priznao da je takav nalog kočijašu Golubiću dao zato, da se putem ne zadržava, jer je štafeta i onako već bila zakasnila.

Dutkovićev istražni izvještaj pročitan je na sjedenici gradskog zastupstva 27 lipnja 1848, gdje je zaključeno, da se Pallainu »ne može nikakova

krivica pripisati pa je stoga prost svake krivnje a spis se meće u akte.« (Grad. arhiv br. 1890-1848.)

Priopćit ćemo slučaj što ga je »Odbor sigurnosti« imao istražiti radi uvrijede nanešene dru. Ljudevitu Gaju po građaninu Đuri Štiviću. Istragu protiv Štivića vodio je na 12 lipnja 1848 odborski tajnik August Dutković. Preslušani su i svjedoci. O tom preslušanju sastavljen je ovaj zapisnik:

»Dostavljeno je do znanja odbora da g. Štivić 12 lipnja nekaku larmu na piacu Sv. Marka činio, usled toga su sledeča gospoda kao svedoci uslišeni:

G. Rupčić: G. Štivić kazo je, da će Gaj Horvacku za Rusku prodati, i ako danas Gaj iz Zagreba proteran ne bude, da bu on sam gradjane bunio i da bude kervi prolevanje.

G. Šram: to isto i jošte da je u Sisku bio, i da mu je jedan strani gerčki pop kazao, da je Gaj novce primio, i da će zato Horvatsku prodati za Rusku.

G. Lehner: jošte da kada bu Horvacku za Rusku prodal, da bu dal Banu Jelačiću glavu seći.

G. Suknaić: to isto.

G. Vrabec: to isto i da bu on i Laicendorf gradjane bunio.

Ovi svi svedoče da je Marks na reći: »Na galge žnjim« rekel »Živio i to tak mora biti«.

Zuković Josip kaže da je čuo od Štivića reći: »red mora u varošu biti, i ljudi koji su proti redu, da se proterati moraju«, i da mu je Allodi rekel Aufwigler.

Marks: da je čuo reći: »koj je kriv na galge š njim« i na to rekel »Živio i to tak mora biti«. Štivića je u kupu larmati čuo, drugo ništa.

Kavić: vidil je Štivića veselo vužganog i da je rekel, da se železo dok je vruće kovati mora kam Gaj stolikimi novci ide, i da on svojom četom sve to rastirati mora.

Štivić: pitan što je sam gori radio, odgovorio je, »da sam vidio kad je Gaj banknote menjao, da se gradjani imadu pozvati i upitati, je li hoću s Gajom kao sugradjani živiti dokle se neočisti«. Protestira proti g. Tkalčiću kao sudcu, jer je njegov neprijatelj, — u ostalom proti njemu ništa nejma. Da je u Buševici gdje je ručao kod gerčkog popa čuo, da Gaj novce dobiva i da će Horvacku prodati Ruski, i da to cela Kranjska i Štajerska govori.

Vrabec svoje svedočanstvo opoziva, u ostalom potverdjuje svedočanstvo svedokah s time, da je u naglosti rekao. Prigodom suočenja sa svedoki g. Štivić taji, da je ovo sve kazao, nu budući da je u vatri bio dopušća.

Preslušavanje nastavljeno je 7 srpnja 1848. Tom prigodom sastavljen je ovaj zapisnik:

»U datom već slavnom veću radi nereda po Štiviću prouzročenog izvestju dobrovoljan ispit nekojih svedokah jest ispušten, kojega ovde Slavnomu veću dostavljamo:

G. Andrievič: vidio jest na piacu množinu ljudih i medju njima larmajućeg Štivića — koj je ovak od prilike govorio — »Železo dokle je vruće mora se kovati, Gaj je novce uzeo, kam je nje metnuo — ja sam i Laicendorf — novce vidio — i ako da je reko Gaj ako svoju sverhu postigne, da će sam Banu glavu seći.«

Genžić divanio se je sa Štivićem na ganjku u varoškoj kući, i Štivić je reko, da je Gaj mladež popuntal da sada gradjanstvo ž njim dosti posla ima, da on sam svojom Companiom, to sve rastira, i raznaša. Na piacu je pak kazao, da bu on sam gradjane bunio — itd.«

Iz Štivićevog napadaja na Gaja vidimo, da su neki ljudi u Zagrebu bili protiv Gaja valjda pod uplivom one Gajeve afere, kada je on na 21 svibnja 1848 od srpskog kneza Miloša Obrenovića uzeo novce, kao naplatu za posredovanje, da se knez Miloš izvuče iz jedne neugodne situacije. Taj je događaj izbacio Gaja za uvijek iz političkog života.[8]

Na sjednici Gradskog zastupstva 30 lipnja 1848 nastavljeno je preslušanje pa je o tom sastavljen ovaj zapisnik:

»Rupčić, Lehner, Marks i Kavić — ostalih u Zagrebu neima — glavom pred lice ovog Magistrata stupivši — čim bi im njihove gore navedene izrečbe od reči do reči pročitane i oni takove posvema potvrdili osim Kavića, koji drugu stran svoga valovanja počemši od rečih: »da Gaj dokazati mora« do kraja opoziva — zakletvom (osim Marksa buduć da ništa bitnoga u stvari ne svedoči), obvezani i tako antencirani jesu. Tom prilikom isti također Juraj Štivić na novo ispitan i sa svedocimi zočen biaše, te pri svoji izrečbi pervi put izustvenoj ostaje. Čitano po Henriku Ostoiću podbilježniku.« (Grad. arhiv br. 1899-1848.)

Cijeli predmet iznešen je pred Gradsko zastupstvo. Na sjednici 30 lipnja 1848 zaključeno je, da se po Odboru sigurnosti preslušani svjedoci pred gradskim zastupstvom zaprisegnu u pogledu njihovih iskaza. Zaprisegnuće je odmah izvršeno. Nisu zaprisegnuti: Šram, Vrabec, Suknaić i Kuković, kojih u Zagrebu nije bilo. Marksa se nije zaprisegnulo zato, jer ništa važna ne iskazuje.

Na sjednici Gradskog zastupstva 7 lipnja 1848 zaključeno je, da se po Odboru sigurnosti još preslušaju svjedoci: Andrijević, Genzić i ostali. Do tog preslušanja rasprava stavljena je »ad acta« gdje je i ostala, jer se iz

[8] O toj Gajevoj političkoj aferi pisao je opširnije dr. Gjuro Šurmin u knjizi: »Knez Miloš u Zagrebu 1848 godine«.

Isto tako spomenuta je u knjizi: »Politička povijest Hrvatske« od Josipa Horvata, na strani 179.

daljnjih gradskih zapisnika ne vidi, da se je u tom predmetu dalje raspravljalo ili zaključivalo. (Grad. arhiv br. 1899-1848.)

Na sjednici »Odbora sigurnosti« 22 kolovoza 1848 iznaša Dutković predlog o uređenju mrtvačnice bolnice Milosrdne braće. Radi zanimivosti donašamo predlog doslovno:

»Za preprečiti najgrozovitije i najstrašne muke kojeg zatajeno — Mertvog (Schein — Todten), Sugradjana našega zatvorenog u Mertvačkoj komori kod Bratje Milosrdnosti — gonjen čovjekoljubljem ovaj odbor zaključi Slavno veče pozvati da u istoj Mertvačkoj Komori po prilici drugih komorah na groblju po drugih gradovih jedno zvonce u sobu čuvara speljano ustanovi — i budući, da troškovi cele ove verlo hasnovite stvari neznatni bi bili — a hasen i dobročinstvo neispisivo, nadamo se da nećemo dugo čekati, da se želji našoj zadovolji.«[9]

»Odbor sigurnosti« je Dutkovićev predlog prihvatio i preporučio gradskom zastupstvu, koje je na sjednici 25 kolovoza 1848 odredilo, da se Milosrdna Braća pozovu da zvonce za mrtvačku komoru odmah dadu načiniti. (Grad. arhiv br. 2447-1848.)

[9] Dutković, kada je stavljao predlog o uvedenju zvona iz mrtvačnice sigurno se je sjećao događaja o »zamrlom majstoru«, o čem je raspravljano na sjednici gradskog zastupstva 25 veljače 1848.

Na toj sjednici zaključeno je, da se otvori grob građanina i lončarskog majstora Franje Cvetka 34 godine starog, koji je na 20 veljače 1848 navodno živ zakopan na groblju Sv. Roka. Govorilo se, da se je kod njega zapazila »prikazna smrt« (zamrlost). Ujedno je određeno, da kod iskopavanja Cvetkove lješine ima prisustvovati: gradski fizik i kirurg, te pokojnikova rodbina. Sve je to određeno zato, da se ustanovi istinitost smrti i javnost umiri. (Grad. arhiv br. 739-1848.)

Dana 25 velejače 1848 poslije podne odkopan je doista Cvetkov grob u prisutnosti gradskog fizika dra Aleksandra Mraovića, ranarnika Silvera Prema i gradskog kapetana Vjekoslava Šrabeca. Prisutna je bila pokojnikova rodbina i mnoštvo svijeta.

Na sjednici Gradskog zastupstva 26 veljače 1848 pročitao je gradski pučnik Tomislav Cuculić povjerenstveni zapisnik koji glasi: »Mrtvaca su dali odkopati i škrinju odpreti dali jesmo i vidjesmo mertvo telo pokojnika u posve ravnom mertvačkom položaju, t. j. na herbat ležećega, ruke mu biše prekrižene, persti med perste uloženi, krunicom urešeni, da tako u grob postavljen bi, u miru božjem dalje nepokretno počivate.« Ovaj povjerenstveni izvještaj uzelo je gradsko zastupstvo na znanje. (Grad. arhiv br. 810-1848.)

Dutkovićeva ideja, da se uvede zvonce za mrtvace koji su umrli od »prikazne smrti« (zamrle), oživotvorena je nakon 37 godina kasnije. God. 1885 sagrađena je na Mirogoju moderna mrtvačnica, kakove za onda na daleko nije bilo. Iste godine zaključio je grobni odbor, da se mrtvačnica telefonom spoji sa gradskom vijećnicom. Istodobno nabavljeni su električni aparati na baterije, tako zvana budila. Žica spojena sa budilom nataknula se je pomoću metalnog prstena na palac mrtvačeve ruke. Za slučaj da se je mrtvac probudio, budilo bi zvonom na to upozorilo čuvara mrtvačnice. Trošak telefona i budila iznašao je 1000 for.

Budila su se upotrebljavala do početka svjetskog rata, a tada su radi trošnosti i pokvarenosti odstranjena. Nakon toga budila više nisu u porabi.

Red Milosrdne Braće javlja da odredbi Gradskog poglavarstva u pogledu uvedenja zvona iz mrtvačnice u I kat bolničke zgrade ne mogu udovoljiti, »radi nedostatnosti dohodka i sile drugih troškovah već mole, da bi se to na občinske troškove proizvelo.« Ujedno predlažu troškovnik bravara Franza Gerstnera od 11 rujna 1848, po kojem bi zvonac stajao 20 for. srebra.

Gradsko zastupstvo na sjednici 15 rujna 1848 zaključi: »da se budući niti sadašnje okolnosti varoša ovoga nedopuštaju, te troškove učiniti, priredjenje toga zvonca na bolje vreme odgoditi ima.« (Grad. arhiv br. 2569-1848.)

(Nastavak slijedi.)

Priredio: Viktor Kučinić (Nastavak 1.)

PUČKI TRIBUN GREGORIJE TEPEČIĆ

ILI

PROPAST GRIČKE DEMOKRACIJE GOD. 1622

Slobodni prikaz historijske rasprave Vjekoslava Klaića: »Statut grada Zagreba od god. 1609 i reforma njegova godine 1618«

SUDSTVO I TORTURA

U pređašnjem smo poglavlju iznijeli nekoliko primjera sudskih presuda i ujedno spomenuli spaljivanje vještica. Kako je pak u XVII. vijeku progonstvo protivu vještica zahvatilo duboki korijen, to ne će biti na odmet, da i toj žalosnoj pojavi posvetimo nekoliko redaka, tim više, jer su se takove osude i mučenja primjenjivala ne samo za vještice i obične delikvente: lupeže, tate, kradikese, palikuće, trovače, ubojice i svake ruke zlotvore već i za razne političke nezadovoljnike, buntovnike i ostale borce za čovječja prava.

O progonstvu je vještica u Hrvatskoj izdano kod nas u nekim naučnim časopisima već dosta dokumenata s komentarima, a opširnije su se vještičkim pitanjem bavili naši historičari: Ivan Tkalčić, dr. Ivan Bojničić, Emilije Laszowski, dr. Ljudevit Ivančan, dr. Rudolf Horvat zatim Vjekoslav Celestin, Rudolf Strohal i Vjekoslav Noršić.

Iz ovih rasprava saznajemo, da se ta strašna pravosudna zabluda doselila k nama iz Njemačke, gdje je ona na sramotu čovječanstva zauzela veliki zamah, osobito nakon što su dvojica njemačkih inkvizitora: Jakob Sprenger i Heinrich Institoris izdali god. 1489. u Kölnu, po sveučilišnim svjetovnim i crkvenim vlastima odobreni kodeks protiv vještica, pod imenom »Hexenhammer« (Malleus maleficarum) ili u hrvatskom prijevodu: Malj za vještice.

Na svu je sreću, da se kod nas nisu ni izdaleka upotrebljavala sva ona grozna sredstva za mučenje, kao u drugim t. zv. kulturnim državama Europe, od kojih samo nekoja želimo ovdje prikazati.

Slika broj 1. Tortura vještica u južnoj Njemačkoj (Heidelberg). Vještica bude čvrstim užetom privezana za ramena i noge te spuštena kroz

okno kule (Hexenturm). U visini od 10—15 metara iznad tla, trpeći strašne muke, zimu i glad, ostala bi takova nesretnica tako dugo visiti, dok joj se ne bi približila smrt. Sad je pak inkvizitor izdao nalog, da se na

Slika broj 1

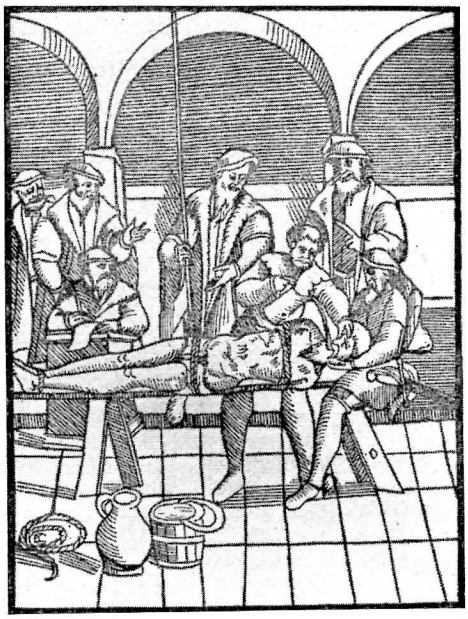

Slika broj 4

Slika broj 2

Slika broj 3

zemlji ispod tijela ovakove mučenice zapali lomača i bijednica bi se počela lagano peći. Kod te su procedure morali krvnici paziti, da vatra imade dobru promaju, da ne bi moguće jadna žrtva — prije nego bude ispečena

— od dima bila ugušena. Na taj je način poginulo u južnoj Njemačkoj na tisuće žena a među njima je bilo — čujte grozote — i nevinih djevojčica od 8—14 godina. To se dogodilo u Novome vijeku god. 1752. (Horst: Dämonomagie).

Slika broj 2. Spaljivanje vještica u Amsterdamu godine 1571. Nakon svih mogućih tortura, polomljenih uda i smrskanih kostiju, napola mrtva i u nesvijesti bude nesretnica privezana na ljestve i zajedno s njima bačena u lomaču, da izgori do pepela. Na taj su način bili kažnjavani i heretici.

Slika broj 3. Tortura u Augsburgu godine 1509. Na slici se jasno vidi nekoliko stepena mučenja: paljenje užarenim kliještima, rastezanje udova i odsjecanje ruke. (Soldan-Heppe: Hexenprozesse Band I).

Slika broj 4. Tortura u Švedskoj: optuženi bude čvrsto privezan na klupu; nos mu začepe, u usta dobije lijevak, kroz koji mu krvnik ulijeva zamazanu, smrdljivu vodu pomiješanu s octom, vapnom i nekom kiselinom i to tako dugo, dok trbuh ne nabuhne. Iza tog mu na trbuh stave dasku i dvojica krvnikovih pomoćnika skaču po dasci, dok mučeni ne prizna navodni grijeh ili dok iz sebe ne izbljuje zajedno s krvlju, popitu gadnu tekućinu. Nakon tog ista tortura počinje iznova. (Lempens: Geschichte der Hexen).

Raznih mučila i torturalnih stepena bilo je sijaset, pa čak i takovih, da se danas upravo čudimo, kako je ljudska mašta mogla uopće takove strahote izmisliti. Inače se u Zagrebu sudski postupak protiv optuženih obavljao na isti način kao i u ostalima gradovima Europe uz iznimku, da naše sudske vlasti nisu bile opskrbljene s modernijim inkvizitorskim instrumentima torture. Od toga nas je »kultura« poštedila.

Osuđenika ili osuđenicu (a te su bile u ogromnoj većini) doveli bi u prostorije za mučenje, obično u stražarnicu kule, gdje su im najprije pokazane strašne rekvizite torture. Iza tog je optuženi bio na »uljudan« način pozvan, da dragovoljno sve prizna. Kod vještica se usto tražio po tijelu takozvani »vražji pečat« i ako bi se našla kakova bradavica, otvrdnuti prišt, madež ili bud kakova znamenka, bio je to očiti znak, da je ta žena zbilja vještica i da imade veze s vragom a pečat bi joj nato krvnik kliještima otkinuo. Akoli uapšenik nije htio ništa priznati ili odati sukrivce, bio je predan krvniku i njegovim pomoćnicima i tim bi časom mučenje započelo. Tortura se kod nas obično dijelila u četiri stepena, a taj je četvrti bio najteži i mnogi je pod njim u strašnim mukama dušu ispustio.

Prvi stepen torture: palci bi se osuđeniku stavljali u »lisice«; to su bile dvije gvozdene pločice, koje su se dotle šarafile, dok bi iz palaca briznula krvi ili bi se palci smrvili.

Drugi stepen torture: goljenice se optuženika meću u »španjolske čizme« t. j. gvozdene oklope, koji su se sve jače i jače stiskali, dapače

se i po njima udaralo teškim željeznim batovima, dok se goljenice ne bi zdrobile i kosti popucale.

Treći stepen torture: ruke su se vezivale odostraga i pomalo na »k o l o t u r u« dizale u vis, dok se nisu ramena preokrenula, ruke nadvisile glavu i kosti popucale. Usto su se još na noge stavljali željezni utezi, da muke budu strašnije.

Četvrti stepen torture: optuženi je morao zajašiti na »d r v e n u k o b i l u« t. j. gredu, u sredini koje je bio pribijen šiljak duljine 30 cm u obliku piramide; na ruke i noge metali bi se željezni batovi i utezi, da bi šiljak lakše prodirao u tijelo.

Naravno, da su takovi nesretnici za vrijeme tortura priznali sve, štogod se od njih tražilo, pa i ono, što nikada nisu učinili. Iza priznanja bio je dotični konačno osuđen na smrt: odrubili su mu glavu, a mrtvo tijelo zatim na lomači spalili. U zemljama su kulturnoga zapada bile vještice spaljivane na lomači žive, ali kod nas se to rijetko događalo. Ovom zgodom moramo također spomenuti, da su ta mučenja kod nas izvršivali lih svjetovni sudovi i da su crkvene vlasti često ustajale protiv mučenja takovih bijednika osobito pako protiv progona vještica.

Osim ove »velike torture« postojali su na Griču i Kaptolu, također i instrumenti za »malu torturu«, za delikvente manjih zločina. Neki se od ovih instrumenata nalaze danas sačuvani u Arheološkome muzeju u Zagrebu, a uslužnošću ravnatelja tog muzeja gospodina dra V i k t o r a H o f f i l e r a donosimo njihove slike i potanji opis.

Slika broj 5. Drvena klupa za batinanje, dugačka 2.10 m sada bez nogu, po srijedi imade željezni lanac za sapinjanje oko pasa, na široj se strani nalazi željezna spona, svinuta u četiri luka, za sapinjanje ruku a na užoj po dvije spone za sapinjanje nogu, svaka savinuta u dva luka. Po kraj klupe je prikazan korbač od višestrukoga remenja, pričvršćen karikom na drveni, remenjem opleteni štap. Duljina je korbača 1.23 m. Ova je klupa nekada bila smještena na Kaptolu pred vijećnicom, a poklonio ju je muzeju pokojni prebendar i povjesničar I v a n T k a l č i ć.

Slika broj 6. Sramotna maska od debelog željeznog lima: a) vanjska strana, b) unutarnja strana. Sprijeda veliki otvor u obliku ustiju, nad kojim je plastički prikazan nos te otvori za oči, ispod otvora s vanjske strane prikazan je isplaženi jezik, a s unutarnje je strane zviždaljka. Na lijevoj i desnoj strani po jedno veliko uho i po jedan zavinuti rog. Na to rogovlje stavljalo se razno obojeno perje, tako da je kažnjenik bio okićen poput Indjanca. Na stražnjoj su strani maske tri povesla za pričvršćivanje maske oko vrata i glave. Visina je maske 0,35 m, a potječe navodno iz XVII. stoljeća. Ta je maska nađena g. 1913. na smetištu iza glavnog kolodvora prigodom nekih zemljoradnja. Krivac, koji je bio osuđen na nošenje takove maske, morao je zviždaljku, zakovanu s unutarnje strane, staviti u

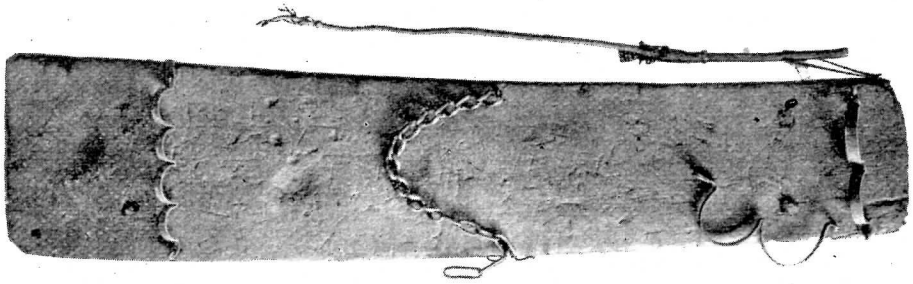

Slika broj 5

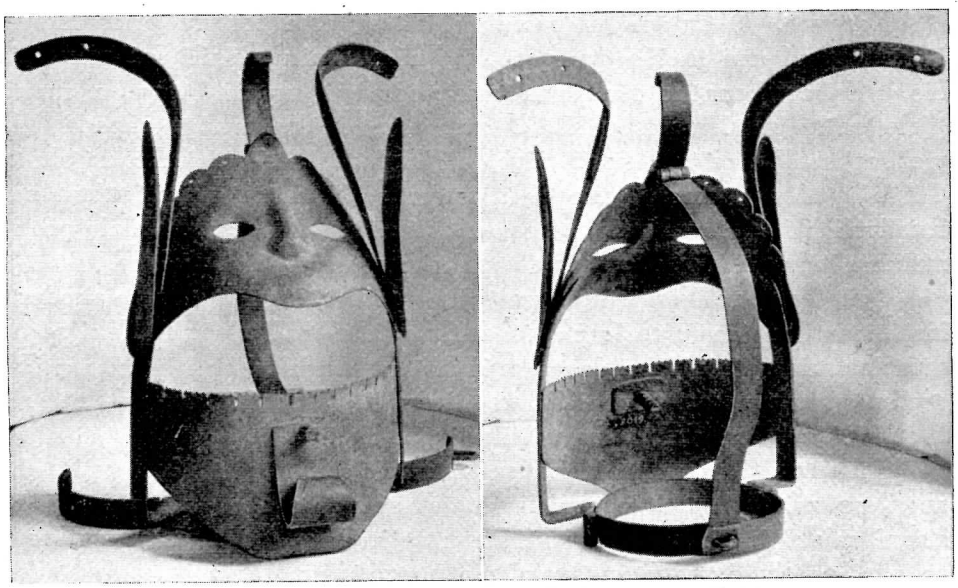

a. vanjska strana Slika broj 6 b. unutarnja strana

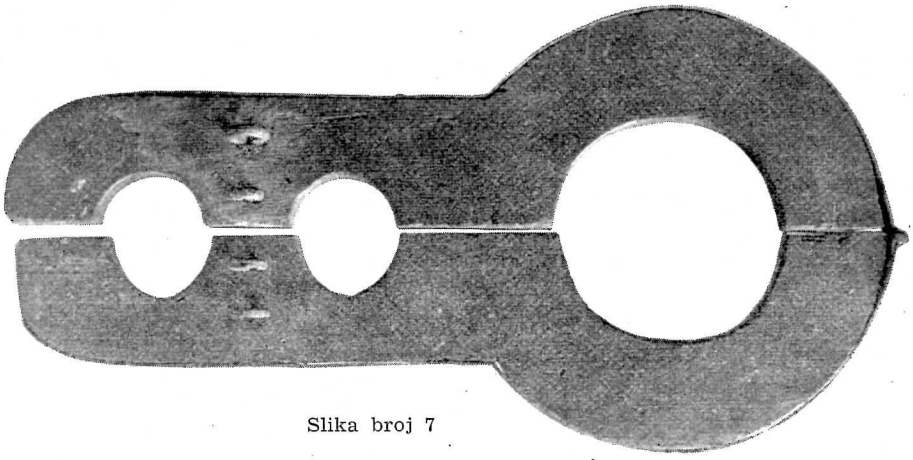

Slika broj 7

usta, tako da se njegova krika i jauk — dok je bio bijen ili štipan užarenim kliještima — ne bi čula, već samo sumorno zviždanje.

Slika broj 7. Sramotni jaram od drveta za glavu i ruke: na rubovima željezom okovan, u sredini se rasklapa na dvije pole, na svakoj su poli po dvije karike, koje su služile za zatvaranje jarma. Duljina 0,50 m. U veću rupu morao je osuđenik utaknuti glavu, a u dvije manje ruke, i tako je obilazio gradom uz pratnju straže. Na taj su se način kažnjavali obično klevetnici.

Inače je na Griču znalo biti i dosta blagih osuda, dapače i takovih, koje su u gradu pobuđivale veselost, a spominjemo od mnogih samo jednu, jer se ticala naših dragih i lijepih Zagrepčanka: »Ako su pak koju građanku ulovili da ima »šoca«, odrezali su joj kose i suknje prikratili do iznad koljena, a gradski ju je onda pandur vodio »na prikazivanje po gradu«. Naravno, da je to bila za varošane prvorazredna senzacija. Danas pak naše Zagrepčanke dragovoljno nose kratku kosu i suknje do koljena! Sudbena granica između Griča i Kaptola bio je potok Cirkvenik, i kome bi uspjelo da ga pređe, bio je spašen, jer preko potoka nije više sezala moć varoškoga suca.

Gore spomenute juridičke zablude — osobito u koliko su bile primjenjivane protivu vještica, radi čega su te nesretne žene, nedužne i nevine trpjele grozne muke, a smrt na lomači značila je za njih samo spas od daljnjih muka — bacaju veoma ružno svijetlo na tadanje pravosuđe i ovi su progoni vještica osramotili sudstvo XVI. do XVIII. stoljeća na sve vijeke i to nesamo kod nas, već i u svim kulturnim zemljama Europe.

Ako li ostavimo po strani to žalosno »coprničko pitanje«, onda možemo reći, da su inače Gričani pokraj svoje autonomije uglavnome živili dosta staloženo, slobodno i mirno. No taj mirni i slobodni život gričkih purgera biva krajem XVI. stoljeća poremećen.

Uz gradske zidine po Opatičkoj i današnjoj Demetrovoj ulici nastanjivali su se sve više plemići i velikaši gradeći svoje kurije i veće zidanice. August Šenoa u »Zlatarevu zlatu« piše o njima: »Ovi plemići i siloviti velikaši prijekim su okom gledali, kolikom snagom buji gradski život. Stari Gričani, ljudi kremenjaci, nisu pred gospodinom gledali u zemlju — već upravo ravno u gospodski brk. Gradske zidine ne bijahu toliko štit protiv Turaka, već više protiv domaćih velikaša«.

Ali prije nego dalje prijeđemo, ne smijemo zaboraviti na još jednu važnu i u ono vrijeme veoma buntovnu instituciju varoške općine, a to je:

UBOŽNICA

pod imenom hospital blažene Djevice Marije bila je podignuta izvan gradskih zidina u blizini Kamenitih Vrata (današnja Duga ulica, na mjestu

gdje je nekada bila zgrada Prve hrvatske štedionice), a primali su se u nju ne samo nemoćnici nego i bolesnici. U sklopu je ubožnice bila sagrađena i kapela sv. Marije, u kojoj se čuvalo Tijelo Isusovo za popudbinu onim bolesnicima, koji stanuju izvan gradskih zidina, jer je noću bilo veoma teško ulaziti u varoš. Ponajprije je trebalo dozvati stražu, koja je išla buditi vratara, a vratarova je dužnost bila sad, da potraži onu dvojicu vijećnika, koji su za tu noć određeni bili, da čuvaju gradska vrata. Naravno, da su i ta dvojica obično spavala i tek ih je trebalo buditi. Takva bi procedura oko otvaranja vrata trajala i po dva sata, a zato je vrijeme teški bolesnik mogao mirno izdahnuti.

Uslijed toga je odredio magistrat u sporazumu sa župnikom sv. Marka, da svaku noć spava jedan kapelan ili prebendar u baraki kraj crkve sv. Margarete, a popudbinu bi onda uzeo u kapelici ubožnice.

Uzdržavanje je ubožnice i varoških ubogara spalo na teret općine, a ubožnicom bi odnosno špitalom upravljao po jedan kapelan. Stare isprave svjedoče, da njegova služba nije bila nimalo zavidna, a to će nam potvrditi i naši današnji upravitelji ubožnice zapravo šefovi gradskog socijalnog odsjeka, koji bi nam znali mnogo pričati o tom najnezadovoljnijem ogranku zagrebačkoga građanstva. Jedan je pokojni gradonačelnik izjavio, da mu više briga zadaje stotinjak ubogara nego ostalih 100.000 Zagrepčana. A da pitamo tek časne sestre Milosrdnice, koje vrše indirektnu upravu ubožnice i strpljivo podnašaju sve škorpijonske ujede ovih poštovanih starčića. I ne znamo, da li je baš njihova služba mnogo lakša od one u misijama daleke Afrike.

Upravo tako kao i danas bili su nezadovoljni varoški ubogari i maroderi i prije 300 godina. Dapače bilo je i takovih buna, da se i historija njima pozabavila. Evo jedne!

Tik pred sam Uskrs grdno su se zavadili ubogari s bolničkim kapelanom, jer je on pobrao milodare, koje su vjernici ostavljali pred »Božjim grobekom«. Ubogari predvođeni nekim Martinom, bivšim »mjehogascem« i zvonarom, digli su na to veliku uzbunu, navalili na kapelana, da on nepravo pobire ubogarski novac, koji je o davnine pripadao njima, da si za Uskrs nabave malo vina. Da je taj zakon postojao već u »davnini«, pronašao je »mjehogazec« Martin, koji se isticao kao neki crkveni »pravdoznanec«, a kako i ne bi, kad je preko trideset godina u crkvi sv. Marka gazio orguljašu mijeh. Povijest veli, da je uzbuna bila tako velika, da se morala umiješati i varoška i crkvena vlast, da spor izglade. Razbješnjeni »mjehogazec« postao je dapače tako goropadan, da je prečasnome kapelanu gurao »figu pod nos« i vikao mu: »kuš!«

Danas se tome ne čudimo, znajući onu veliku revoluciju ubožnice u Novoj Vesi g. 1910 pod vodstvom Marije Alfonsa Sterna, koja je buknula

radi »pikastog ajnbrena u prežganoj supi«. Buntovnici su korporativno krenuli na dvorište, pobacali ne samo juhu već i šolje i digli takvu galamu, da su morala biti u pomoć prizvana tri pandura, da buntovne ubogare umire. Marija Alfons Stern kao »vožd« pobune izbačen je na to iz ubožnice.

Nešto se slično dogodilo za vrijeme rata na Veliki četvrtak, kad su ubogari u katedrali funkcijonirali kao apostoli, a biskup im je prao noge. Nakon obilnog ručka i još boljeg vinca u nadbiskupskim dverima, vratiše se kući dobro ugrijani i za kratak čas izrodi se kavga i tučnjava i ti su se apostoli tako među sobom potukli, »da je sve perje frcalo«, kako su kasnije svjedoci na preslušavanju iskazivali.

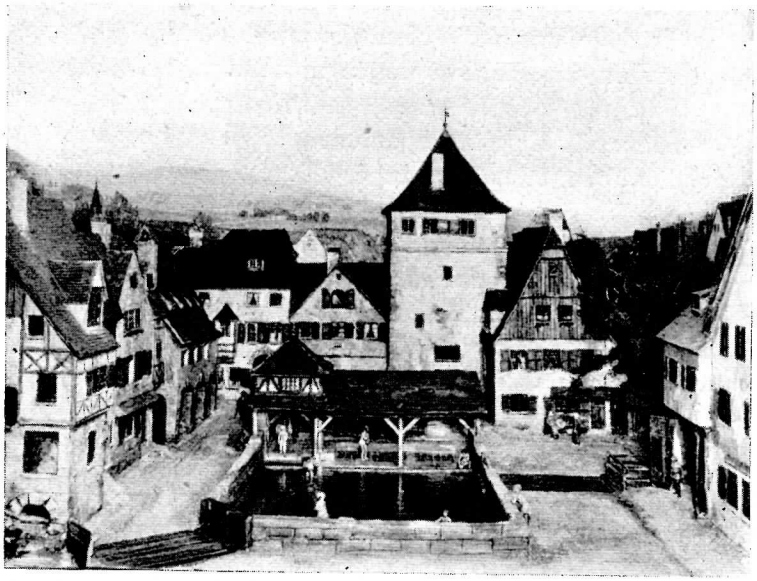

Diorama kupališta u srednjem vijeku

U staroj je varoškoj ubožnici kraj Kamenitih Vrata bilo mjesta za tridesetoricu siromaka. Ubožnicu je uzdržavala općina, a kako ju je uzdržavala, vidi se iz slijedećega: Kanonska je vizitacija pronašla jedne godine, da je zgrada ubožnice u vrlo traljavom stanju, dapače da je vjetar odnio jedan dio krova. Kroz godine nije to varoš dala urediti, dapače i daske, koje je Kaptol poklonio, da se krov popravi, potrošila je općina za popravak nekakvoga mosta (Prebacivanje budžetske pozicije!). Tek kad se biskup zagrozio općini s najtežim kaznama, maknuo se plemeniti magistrat i dao krov urediti.

Ova je stara ubožnica ostala na istome mjestu sve do godine 1803.,

kada je 29 ubogara i bolesnika bilo premješteno u novo sagrađenu bolnicu Milosrdne braće na Harmici.

Osim gričke ubožnice ili spitala imao je i Kaptol svoj hospital, a spominje se već godine 1350. pod imenom »Hospital sv. Elizabete«, a nalazio se negdje u blizini današnjeg nadbiskupskoga dvora. Do koje je godine taj hospital postojao, ne može se danas utvrditi, ali se već u XIX. vijeku spominje druga kaptolska ubožnica »sv. Florijana«, koja je stajala do g. 1880. na uglu Vlaške i Bakačeve ulice, gdje je danas kuća Reich. Biskupski hospital sv. Ane odnosno sv. Petra u Laškoj ulici postojao je oko 1.400. godine, ali je prestao raditi 1.622. Godine 1.674. utemeljio je biskup Martin Borković u Laškoj ulici ponovno hospital pod imenom sv. Martina. Ubogari su dobivali od biskupa šest velikih hljebova na tjedan. Zimi: 1 svinjče, 11 kola drva, o Božiću i Uskrsu govedine, svinjetine i pšeničnoga kruha. Ovi hosiptali i nisu bile prave bolnice odnosno ubožnice u današnjem smislu, jer lijekova uopće nisu imali, a često su bili i bez kreveta.

Ali kao najstariji hospital spominje se leprozarij nedaleko Zagreba, negdje blizu današnje župe Oborovo. Tu su bili smješteni gubavci, no kako su dobivali vrlo lošu hranu, to su obučeni u kostrijet prolaznike moljakali za milostinju, koji su naravno te nesretnike izbjegavali. Taj leprozarij postojao je već u XIII. vijeku. Slična se bolnica za gubavce spominje i tečajem XV. vijeka pod naslovom sv. Petra, a nalazila se negdje kod Save.

S preseljenjem gričke ubožnice u bolnicu Milosrdne braće prestaje njezin stari historijat i nakon raznih peripetija postaje iz nekadanjeg starinskog hospitala s vremenom moderna ubožnica prema uzoru drugih velikih gradova, gdje je već u XIX. stoljeću socijalna skrb bila na visokom stepenu.

No kad smo već prikazali prilike ubožnice do godine 1803., mislimo, da ne će biti ututanj, ako u našoj dragoj reviji »Zagreb« opišemo i dalnji historijat nekadanje gričke ubožnice, koja je kasnije postala centralnom ubožnicom grada Zagreba. Ali upozoravamo cij. čitaoce, da taj opis nema nikakove veze s našim događajem i, koga to ne zanima, može mirno prijeći na slijedeće poglavlje.

Za sada još nije utvrđeno, do koje su godine ostali grički ubogari u bolnici Milosrdne braće, ali kako se ta nova bolnica sve više modernizirala, naravno je, da se uprava s vremenom htjela riješiti ubogara, koji prema duhu vremena nikako u nju više nisu spadali. Izgleda da se oko g. 1830. ubogari više nisu u bolnici nalazili, već su primali od varoške općine samo novčanu potporu, a stanovali su rasijano po privatnim kućama.

Istom godine 1848. bude opet pokrenuto ubogarsko pitanje i prvu vijest o tome donašaju »Novine Dalmatinsko-Horvatsko-Slavonske« od 15. siječnja 1848.

»S iskrenom radostju javljamo stanovnikom Zagreba, da se je ovde dne 9. sečnja sklopilo družtvo, koje je nakanilo ovdašnjoj sirotinji pomoći. U pervoj sednici koja se deržala isti dan u gradskoj vjećnici u nazočnosti mnogobrojnih Zagrebčanah svakoga staliža, družtvo se constituiralo. Mnogo se koješta govorilo i predlagalo kako bi se cilj družtva najlakše postigao: jedni su hoteli ubožku kuću, drugi radionicu, opet drugi tako zvani »Versordgungshaus«, u kojem bi se siromasi hranili ali primerno radili. Da se sverha

ova lakše postigne odabran je sljedeći odbor: predsednik preč. opat i kanonik Vukasović; preč. prepošt. i gradski župnik Stjepan Pogledić, baron Lewin Rauch, gradski sudac Kamauf, Josip Briglević, J. Bedeković, Jurica Pisačić, tergovci: A. Popović, J. Kozler, Nikola Koller, fiškal Očić, urednik »Agramer Zeitunga« F. Stauduar, St. Tkalčić i dor. Weiss kano perovođa.

Ovaj odbor izradit će opširnu osnovu i priopćit će ju drugoj sednici, koja će se d. 16. sečnja opet u gradskoj vjećnici držati. Sudeć po toplom udioničtvu perve ove skupštine prama ovakovom čovečnome zavodu, ne možemo posumnjati, hoće li zavod taj naskoro u život stupiti. Nadamo se također da će prečasni Kaptol i druge mjesne oblasti odstupiti kamate dotičnih glavnicah ovom družtvu, uz pogodbu, da će ovo sve siromake uzderžati.«

Ali 48 godina postala je nešto kasnije veoma burna a rat s Madžarima stubokom je promjenio prilike i u Zagrebu, radi čega ta plemenita akcija nije dalje bila nastavljena.

Tek godine 1853. ponovno je pokrenuto ubogarsko pitanje i o tom nam govori »Izvešće gradskog poglavarstva o sveopćoj upravi od g. 1886«, gdje se među inim veli:

»Da se nemoćni i za nikakav rad i privredu nesposobni ubogari prehrane do smrti, sastala se nekolicina građana godine 1853. te je proglasima pozvala građanstvo grada Zagreba, da se dobrovoljnimi prinosi osnuje nemoćnica i ubožnica. Ovi proglasi našli su u općinstvu odziva te se već 16. veljače g. 1854. otvorila ubožnica u Kožarskoj ulici broj 3 i nemoćnica u Jurjevskoj ulici broj 3 a ukupno nemoćnika i ubogara bilo je u prvi čas 80 osoba.« Kako ali zgrade doskora nisu odgovarale svrsi to je nemoćnica i ubožnica pod naslovom »gradska ubožnica« smještena dne 1. ožujka 1857. u zajedničku zgradu u Novoj Vesi broj 72, gdje se nalazila sve do g. 1928., kad se 156 ubogara seli u novu i modernu ubožnicu kod sv. Duha. Tu ali ostaju ubogari samo dvije godine, jer se već 1930. sele za u tu svrhu adaptirane gradske kuće na Selskoj cesti, gdje se nemoćnica i ubožnica i danas nalazi.

Već godine 1854., odmah u početku, bila je uprava ubožnice i nemoćnice povjerena konventu Milosrdnih sestara. Sklopljeni ugovor o tome potpisali su uime gradskog ubogarskog povjerenstva: Benedikt Lentulaj i dr. Stjepan Pogledić, župnik, a uime konventa Milosrdnih sestara sestra Ivana Krösbacher, nadstojnica Milosrdnica u Zagrebu. Osim ugovora bili su fiksirani i točni statuti, po kojima se ima red u ubožnici obdržavati. Tako se n. pr. u iskazu »C« veli: »svaki ubogar ili nemoćnik ima dnevice dobiti: za dojutrak: sajtlik ukuhane juhe. Za objed: sajtlik ukuhane goveđe juhe, trećinu funta dobro kuhane govedine s varivom prema dobi godišta. Na blagdane imadu ubogari dobiti i četvrto jelo. Na crkvene posne dane: sajtlik posne juhe, varivo i tjesteninu. Za cijeli dan: dvadeset i dva lota dobro pečena domaćeg kruha.«

Današnja ubožnica na Selskoj cesti zaprema veći kompleks lijepih i urednih zgrada s krasnim parkom i vrtom. U tri jednokatnice i devet prizemnica smješteno je 348 ubogara obojeg spola. Jedna od tih jednokatnica služi za upravne svrhe. Tu je kapelica, ured skladište, kupaonice, kuhinja, pekarna te stanovi za sestre Milosrdnice i služinčad. U vrtu se uzgaja povrće za ubogarsku kuhinju. Osim toga nalazi se u sklopu ubožnice i jedna gospodarska zgrada s praonom rublja, stajom i drvarnicom.

Indirektnu upravu ubožnice vode već od 1854. do danas sestre Milosrdnice, a danaske ih imade u ubožnici dvanajst na čelu s časnom sestrom B o n i f a c i j o m, kao upraviteljicom. No najtežu službu u ubožnici vrši svakako časna sestra T e o t i m a, jer već preko 11 godina upravlja s muškim odjelom, u kojem se nalazi šezdesetak uvijek nezadovoljnih starkelja.

Pri završetku pak vrijedno je spomenuti jedan naš, specijalno zagrebački socijalni paradoks. Godine 1803. preselila se ubožnica u Zakladnu bolnicu, a 127 godina kasnije seli Zakladna bolnica u ubožnicu! (Nastavit će se.)

Dužnosti Zagreba prema hrvatskim selima

Rad škole narodnog zdravlja

Samo čil, dušom i tijelom zdrav narod može odoljeti današnjoj teškoj i mukotrpnoj životnoj kušnji i borbi.

Istina, naš je narod u svojoj prošlosti proživio više zla i nevolja, nego dobra, ipak je ostao svijestan svoje narodne moći, te može ponosno i hrabro stupati u budućnost, koja mu mora nadoknaditi sve ono, što je izgubio u prošlosti i stradanju u sadašnjosti. Da može odstraniti sve što mu smeta na njegovom putu k napretku, naš hrvatski narod mora svoj duh oboružati znanjem, a svoje tijelo snabdjeti zdravljem. Sve mu to moraju dati narodne škole kao i ostale zagrebačke higijenske ustanove.

Mi ćemo prikazati, našim dragim Zagrepčanima rad i nastojanja škole narodnog zdravlja o higijenskom podizanju naših sela.

Po svršetku krvavog svjetskog rata nakon ogromnih stradanja i gubitaka na ljudskim životima, a uslijed toga velikog nazadovanja zdravoga poroda, radi poratnih prilika, sve se više utvrđivalo saznanje, da se moć jednog naroda osniva prvenstveno na broju zdravih i punovaljanih pojedinih osoba. U isto je vrijeme nikla skoro u svim državama težnja i nastojanje, da se pitanju čuvanja narodnog zdravlja i podizanju životne snage naroda posveti osobita i puna pažnja.

Smanjivanje obolenja i smrtnosti u narodu nije moguće postignuti mjerama individualne terapije i higijene, koje mogu dati samo individualne posljedice, već se taj cilj može postignuti samo socijalno- medicinskim načinom, čiji objekt nije pojedinac, već skupina, odnosno čitav narod.

Do konca svjetskog rata socijalno-medicinske metode nijesu općenito primjenjivane, a izobrazba samih liječnika bila je upućena uglavnom na individualnu terapiju. Obzirom na teškoće reforme medicinske naobrazbe na fakultetima u svrhu izobrazbe liječnika za socijalno medicinski rad, Amerikanci su preko Rockefellerove zaklade dali poticaj u raznim europskim državama za osnivanje posebnih škola narodnog zdravlja, čiji bi zadatak bio da liječnike, koji se već nalaze u javnoj službi ili se kane posvetiti takovoj, upoznaju tekovinama socijalne medicine i metodama rada iste.

Zaslugom bivšeg načelnika ministarstva narodnog zdravlja g. dr. Andrije Štampara, Rockefellerova zaklada dala je pomoć da se takova škola narodnog zdravlja osnuje i kod nas u Zagrebu. Pomoću ove zaklade slične su škole osnovane u Londonu, Pragu, Nancy-u, Budimpešti, Varšavi, Ateni, Ankari, Rimu i u Sofiji.

Neke od ovih škola kao na pr. ona u Londonu ostale su u sklopu dotičnih medicinskih fakulteta i rade u smjeru daljnje izobrazbe liječnika i pomoćnog osoblja za socijalno medicinski rad i na proučavanju pitanja socijalnih bolesti, dok druge kao na pr. naša škola u Zagrebu razvijaju se u samostalne ustanove, koje osim spomenutih ciljeva rade u pokrajini na suzbijanju socijalnih bolesti, odnosno na čuvanju i unapređivanju narodnog zdravlja.

U ovom kratkom prikazu rada naše Škole narodnog zdravlja u Zagrebu osvrnuti ćemo se samo na rad i nastojanja na higijenskom podizanju sela, dok ćemo se na rad na samoj izobrazbi liječnika, raznim znanstvenim istraživanjima, proizvodnji raznih seruma i vakcina, arsenobenzolovih preparata za liječenje luesa, inzulina kao i na rad oko izobrazbe pomoćnog osoblja u zdravstvenoj službi osvrnuti drugom prilikom. Za sada ćemo nastojati, da prikažemo rad ove naše zagrebačke ustanove u samom selu, a prije nego pređemo na sam prikaz trebamo napomenuti da je rad škole usko povezan sa radom higijenskog zavoda i da se obe ustanove popunjavaju, te stvarno pretstavljaju jednu cjelinu pod zajedničkim vodstvom i upravom.

Jedna od prvih zadaća ove škole bio je, rad na zdravstvenom prosvjećivanju naroda, jer treba priznati, da je naše selo u tom pogledu daleko zaostalo i da o higijeni, uzrocima i postanku raznih bolesti, vladaju često naivni srednjevjekovni pojmovi. U cilju širenja zdravstvene prosvjete i propagande organizira škola zdravstvena predavanja na selu preko liječnika, učitelja i drugih. Da bi dali sliku ovoga rada navesti ćemo da se poprečno godišnje održava oko 4000 predavanja sa preko 400.000 slušalaca. Da bi ova predavanja bila sugestivnija, škola izrađuje filmove, posuđuje uz filmove prenosne projekcione kinematografske aparate, tako izraženo u metraži, prikazuje oko pola miliona metara filmova godišnje. Filmovi se izrađuju u vlastitom foto-filmskom laboratoriju, a sadržaj filmova principijelno nije čisto didaktičan, već su uz priče uzete iz narodnog seoskog života umetnute zdravstvene pouke u vezi sadržaja predavanja. Raznih filmova izrađeno je do sada u Školi 46, a kopirano je ovih filmova 110.000 metara. Osim predavanja sa filmskim prikazivanjima, organiziraju se po selima manje i veće higijenske izložbe, kojom se prilikom drže ciklusi zdravstvenih predavanja. Većih i manjih izložba priređuje se poprijeečno 51 godišnje i broj posjetilaca ovih izložbi kreće oko 60.000 godišnje.

Da bi se u radu na zdravstvenom podizanju sela osigurala suradnja u samom selu i tako aktiviralo za ovaj rad čim veći broj seoskog stanovništva, škola osniva seljačko sveučilište u Zagrebu sa muškim i ženskim tečajevima.

Svrha je seljačkog sveučilišta da upozna seljaka sa sredstvima i na-

činima kako će očuvati zdravlje svoje i svoje porodice, snagu za rad i život i kako će pomagati higijenske ustanove i liječnike u njihovim nastojanjima oko širenja higijenske naobrazbe: da ga upozna sa uvjetima uz koje čovjek može živjeti po higijenskim pravilima i da mu pomogne razviti poljoprivrednu naobrazbu da može unaprijediti svoj rad, povećati proizvodnju i time steći sredstva za zdrav život. Nastoji se upoznati seljaka sa uvjetima u porodici, općini i državi uz koje može unaprijediti svoje blagostanje, kao i pogriješkama u čovjeku i društvu, koje smetaju to nastojanje. U ženskim tečajevima, osim razmatranja za zdrav i higijenski način života, njege dojenčadi i najnužnijih uputa u njezi bolesnika, nastoji se, da se seljakinje usavrše praktički u granama domaćinstva i svim onim poslovima, koji u gospodarstvu spadaju na seljačku ženu, a naročitu pak pažnju posvećuje se kuhanju i spremanju hrane. Na pojedinom tečaju škola može se primiti do po pedeset đaka. Do sada je održano po devet tečajeva muških i ženskih na kojima je bilo 449 seljaka i 387 seljakinja. Muški tečaj traje šest (listopad—ožujak), a ženski tri mjeseca (travanj—lipanj). Za vrijeme tečajeva đaci (seljaci, seljakinje) stanuju i hrane se isključivo u internatu i plaćaju po 600.— a ženske 300.— dinara. Iako seljaci bezizimno plaćaju određenu taksu, interes za ove tečajeve je toliki, da škola može primiti samo izvjestan broj reflektanata.

Osim spomenutih tečajeva za seljake u Zagrebu, škola održaje u samim selima za seljakinje kraće t. zv. higijensko domaćinske tečajeve, koji traju četiri nedjelje. Na ovim tečajevima održaje se praktička poduka iz kuhanja i domaćinstva, higijene, njege bolesnika, a poglavito njege dojenčadi. U vezi s ovim tečajevima, održaje se u mjestima gdje se osjeća potreba ili postoje preduvjeti zasebni tečajevi za tkanje pri kojima se propagiraju izmjene na postojećim seljačkim stanovima, koje omogućavaju daleko brže tkanje uz potrebu znatno manjeg tjelesnog napora. U onim pak mjestima gdje nije razvijeno vrtljarstvo isto se za vrijeme tečajeva propagira u cilju postizavanja bolje ishrane i po svršenom tečaju upućuje se vrtljar da ih u naročitom tečaju uputi u vrtljarstvo.

U vezi i prilikom ovih domaćinsko-higijenskih tečajeva nastoji se u mjestima gdje za to postoji mogućnost da se domaćice organiziraju u udruženja naprednih domaćica. Ova udruženja pokazala su se kao odlični saradnici na higijenskom podizanju sela i imala su odličnih uspjeha, na pr. osobito u Podravini.

Interes sela za ove tečajeve je ogroman i škola može sa svojih šest garnitura, za ovaj rad naročito izobraženih sestara pomoćnica da održi po raznim selima popriješno četrdeset tečajeva godišnje, a stiže na stotine molba za tečajeve kojima nema mogućnosti da se udovolji. Za ove tečajeve seljakinje doprinose prostorije u kojima se održava tečaj i stan za sestre

pomoćnice; ogrijev i živežne namirnice, koje imaju seljaci u kući, a škola plaća sve one potrepštine, koje treba kupiti u dućanu.

Na prosvjećivanju naroda osim spomenutim predavanjima, raznim tečajevima, kinematografskim prikazivanjima, škola radi dijeljenjem u naroda besplatno ili uz vrlo niske cijene knjiga, brošura, plakata i letaka. Za ilustraciju u kolikim količinama ove publikacije idu u narod na selo spomenuti ćemo samo nekoliko brojeva: knjiga »Čitanka o narodnom zdravlju« (216 strana) štampana je u dva izdanja u 35.000 primjeraka, koji su svi raspačani. Isto tako knjiga »Mati i dijete« (126 strana) u 15.000 primjeraka. Višebojnih plakata razdijeljeno je oko 150.000, a letaka preko dva milijuna primjeraka.

Da bi škola održala vezu sa svojim bivšim đacima seljačkog sveučilišta, izdaje mjesečnik »Narodni napredak« u kojemu pored stručnjaka iz škole narodnog zdravlja sarađuju i sami seljaci. List se bavi pitanjima zdravlja kao i drugim pitanjima oko stvaranja boljih prilika na selu i ima dvije hiljade pretplatnika samih seljaka.

Jedan od glavnih negativnih faktora po zdravlje seljaka je nezdravo i nepogodno stanovanje seljaka u kućama, koje nikako ne odgovaraju ni najčednijim zdravstvenim propisima, bez i najpotrebnijih predmeta za higijenski i zdrav način života. Nadalje nedostatna opskrba zdravom vodom za piće; primitivno i nehigijensko odstranjivanje otpadnog materijala; nepovoljan smještaj sela i komunikacione mogućnosti između i u samom selu. Rad škole na poboljšanju ovih prilika ili bolje neprilika na selu sastoji se u vršenju asanacijonih radova; u prvom redu opskrba sela dovoljnom zdravom vodom za piće izgradnjom i asanacijom bunara i cisterna, kaptažom vrela i izgradnjom vodovoda. Zatim podizanjem i rekonstrukcijom seoskih kuća, izgradnjom nužnika, đubrišta, seoskih kupatila, perila za rublje; staja, svinjaca i štagljeva; silosa za krmu, kanalizacija, dohnika i t. d. Do konca 1936. god. izgradila je škola na selu 3531 objekt u vrijednosti od okruglo 43 milijuna dinara. Da spomenemo samo nekoliko brojeva navesti ćemo, da je izgrađeno novih i asanirano starih 390 bunara. Podignuto je seoskih kupatila 59, seoskih kuća 211, nužnika privatnih 952, đubrišta 731, kaptaža vrela 157, silosa za krmu 597, staja 115, vodovoda 31. Svi ovi objekti podignuti su uglavnom saradnjom i doprinosima samih seljaka, tako, da od svote 43 milijuna dinara otpada 70% na doprinos države, a 30% na doprinos banovine, pojedinih općina i privatnika.

Treba napomenuti, da se svi gornji brojevi i podaci odnose samo na radove, koje je izravno izvodila škola po svojim stručnjacima, a ovdje nijesu uračunati objekti, koje su podigli pojedinci ili ustanove po osnovama i nacrtima Škole, koji se besplatno dostavljaju na traženje svakom interesntu seljaku ili općini.

Ovim primjerima i propagandom uspjelo je kod mnogobrojnih općina dobrovoljno osnovati t. zv. asanacijone zaklade. Ove zaklade dotiraju općine iz vlastitog proračuna i iz istih općinari mogu uz jamstvo podignuti beskamatne zajmove isključivo za asanacijone objekte, koje podižu po nacrtima, odnosno uputama i pod nadzorom Škole.

U vezi radom na selu Škola je izvršila opsežna ispitivanja o bolestima, koje su od osobitog značaja u raznim našim krajevima i negativno utiču na životnu snagu našega sela. Tako su provedena opsežna ispitivanja u pokrajini o raširenosti tuberkuloze, gušavosti, malarije, spolnih bolesti i raka, kao i uzrocima koji uvjetuju širenju tih bolesti kod nas i metoda za njihovo suzbijanje. Velika anketa na selu, koja obuhvata 50.000 individualnih ispitivanja u 60 sela, dala je pouzdane i objektivne podatke za prosuđivanje zdravstvenih, društveno gospodarskih i kulturnih prilika našega sela. U tom pravcu vršena su također opsežna životna statistička ispitivanja.

Opisani rad Škole na selu nije se mogao proširiti kao sistematsko općenito djelovanje na najširim temeljima i zadržao je nažalost značaj pojedinačnog djelovanja i nastojanja radi pomanjkanja sredstava za ovaj rad. Sredstva i krediti za rad na selu ne samo da nijesu povećani potrebitim proširenjem djelovanja stvarnim narodnim potrebama, stečenim iskustvima i dobivenim povjerenjem u narodu, već su se proračunska sredstva stalno smanjivala na takav način, da je doveden u pitanje čitav ovaj rad. S ovog stanovišta treba i prosuđivati do sada postignute uspjehe i rezultate.

Rad Škole narodnog zdravlja u Zagrebu pokazuje lijep primjer saradnje grada, odnosno inteligencije sa selom, ovom poslu posvetili se naši hrvatski liječnici oduševljenjem uvjereni da će samo u onoj ideologiji, koju je općenito prihvatio naš narod, naći konačno mogućnosti za rješenje problema zdravlja na našem selu, gledajući u tome ideal kojim žele posvetiti svoje snage i nastojanja.

Kada će jednom naš hrvatski narod biti u položaju, da će moći sam i samostalno raspolagati svojom svojinom, onda će se moći naći više i ina potrebna sredstva za ovu našu školu, koja je od neprocjenjive važnosti za narodno zdravlje i time za napredak i budućnost našeg hrvatskog naroda.

Spectator: (Nastavak)

Šetnje gradom dokonog purgera

128. Volimo da se kadikad ističemo svojom kulturom, a imademo često i razloga. Ali medalja imade i naličje. Ovamo spada i ono črčkanje i šaranje posvudašnje kudgod se okreneš. Neću da spominjem onu ominoznu »zidnu poeziju« koja cvate ko malo gdje, no u novije se doba javljaju i razni višemanje neumjesni znaci, simboli dvaju tabora koji nažalost danas razdvajaju Evropu. Nema kutića, gdje se nebi kočio bud čekić sa srpom, bud njegov antipod: kukasti krst. Tako n. pr. u Miklošićevoj ulici, na kamenom podnožju novodograđenog krila škole odnosno skloništa, netko je nekim alatom uklesao po više puta takove znakove vladajuće stranke, ko da smo u Štuttgartu a ne u Zagrebu. Ono bi bilo ukusno otklesati ili preštokati, ma da je surovo i dosta duboko usiječeno.

129. Rokovac je mjesto, odakle se prema zapadu, jugu i sjeveru otvara prekrasan vidik, malo poznat i cijenjen u Zagrebu, jer ga tako često ne polaze. Ali gle! Ispred očiju ispriječio ti se onaj gordi Plot od surovih, jedna do druge zakovanih dasaka, kao da je netko, ko za inat, baš hotio da ti zatvori vidik: na Samoborske planine, savsku ravnicu, te sam gornji i donji grad. Zdrav će razum svakome da rekne: Proć s time, a umjesto toga da dođe onamo sasma niska, od lijepih blanjanih letava sastavljena, štaketna ogradica, više nekako simbolična, no li stvarna. Uopće smo mi još na milje daleko od onog stepena civilizacije, košto je n. pr. u Americi, gdje nigdje skoro uopće nikakih ograda, plotova itd. nema. Kod nas cvatu posvuda, pa i u samom gradu, pače takove od bodljikavih žica. Ratoborni smo, (kad netreba).

130. Naše nove Zborske zgrade na Savskoj cesti, iako im još fali onaj štonoriječ arhitektonski uskličnik, naime »neboder« koji ima tako da dade neki završetak grupi, uspjele su sasma dobro. Ipak mislimo da nema posjetitelja Zbora, koji se nije čudom čudio, a mnogi i ljutio na onu uprav nemoguću dispoziciju stubišta u glavnoj zgradi: Tako golema zgrada, u kojoj se istodobno kreće, i treba da kruži na tisuće posjetilaca koji su u stalnom pokretu, pa samo Jedno stubište! Viđeli smo, kako je posljednji dan jesenskog Zbora nastala takova gužva na tim stepenicama, od onih koji su htjeli gore i onih, koji se kanili istodobno dolje, da je uopće sav promet naprosto zapeo. Najelementarnija bi pomoć, ili bolje odmoć tome sastojala u izvedenju još jednog stubišta, tako da bi svako od njih stužilo isključivo za jedan smjer: gore ili dolje. Ogromnim natpisima trebalo bi upućivati publiku sa odgovarajućim strijelicama: ULAZ i SILAZ! A što bi tek nastalo u slučaju panike? Nitko se ne bi spasio.

131. Onaj zastor u malom kazalištu, s onim skrajnje neukusnim reklamama, čini, da čitav onaj teatar biva potisnut za jedan stepen na niže. To je tako nešto barbarsko, da bi sam ukus i osjećaj takta morao nalagati mjerodavnima da to izbace. Viđesmo kod seljačke Pavlovečke svadbe, da je i ista domaća, naprosto bijela plahta, mnogo bolja a i pristojnija. Znam već: blagajnički interesi, prihodi od tih oglasa, kao i onaj fašinak na zidovima iznad garderobe...

132. Netko je predlagao da bi se pusti onaj prostor nedaleko Pejačevićevog trga, gdje stajaše nekoć pravoslavno groblje, upotrijebio za tržnicu n. pr. za meso i ribe, ili ine lako pokvarljive namirnice sa nedalekog otvorenog tržišta. Zamisao umjesna, pa ne bi bilo na odmet da naši mjerodavni razmotre malo i ovaj predlog. Jer napokon: da jedan grad od frtalj milijuna stanovnika neće moći trajno izaći na kraj sa centralnom i onom na Krešimirovom trgu tržnicom, jasno je.

133. »Samoborac«, kog je proslavio autor operete »Tu je sreća«, trebalo bi preinačiti od 75 na 1 m kolosjeka, produžiti kroz Kranjčevićevu ulicu i Podvožnjak blizu Zbora, te ukopčati u mrežu el. tramvaja, tako da bi netko, tko uzmimo stiže vlakom na glavni kolodvor, uzmogao bez daljnjega prelaziti na tramvaj i njime se odvesti u Samobor. Na taj bi način okolica, a osobito ako se provede kružna pruga Ksaver, Šestine, Lukšići, Šestinski Dol, Domobranska ulica, — bio izvrsno povezan sa turističkom okolicom, Medvednicom i Plješivicom. Tako je to npr. uzorno provedeno u Grazu.

134. Da glavna dvostruka tramvajska pruga ide kroz Ilicu, pače kroz zrinjevački Korzo, miješajuć se sa ondje šećućom omladinom, dokazom je da nismo nikakav velegrad, već obično provincijsko mjesto. Barem j e d n u prugu, — ako već ne obje, — trebalo je preložiti u paralelnu ulicu, odnosno na istočnu stranu trga.

135. Ispred kurije na Kaptolu pokraj one novogradnje Franjevačke dvorane, treba onaj besmisleni zid srušiti, tako da kuća dodje na ulicu, čime će i ulica i sama zgrada mnogo dobiti. Isto vrijedi i za susjednu novogradnju.

136. U kazalištima se, naročito u prelazno vrijeme, mnogo prejako loži, što daje povoda prehladama. Ugodnija je temperiranost, koliko je nužno. Koga zapane peh da sjedi povrh one paklenske rešetke, znade što su muke purgatorijuma.

137. Kad bi netko hodao u pristojnom društvu okolo s poderanim turom, da mu kroz laktove proviruje košulja i »skroz čevlje pauc mu gleda« svatko bi ga smatrao neoprostivo nemarnim i neestetskim. Pa ipak su neke javne zgrade, npr. na kralja Aleksandra trgu, u sličnom stanju. Zgrada poljoprivredno-šumarskog fakulteta sveučilišta, navlastito onaj paviljon u kom je smještena pošta, a pogotovo glavno pročelje palače Obrtne škole*, s kojih na krpe spada žbuka, sve se to doimlje kao kaki Toledo poslije opsade! Ovako n e s m i j e nijedna zgrada da izgleđe! Kad već neće nitko drugi da tu štogod učini, možda bi bilo moguće da npr. gradska općina, u vidu predujma ili bilo ma kako, ove fasade požbukati dade. Znademo da to i nešto stoji, ali se moramo pred stranim svijetom, — koji posjećuje naše kazalište i tom prigodom ovakova žalosna stanja vidi i viditi M o r a, — stiditi zbog izgleda onih, kulturnim svrhama služećih zgrada. Napokon je prolaziti ispred one trošne zgrade Obrtne škole zaista i opasno, pa bi tu moglo grad. poglavarstvo uredovati u interesu javne bezbednosti kako se danas kaže.

138. Naši redari mogli bi, (tj. oni između njih kod kojih jeste to slučaj,) npr. košto u velegradovima inozemstva, imati na zgodnom mjestu uniforme pričvršćenu oznaku: spreche deutsch, je parle francais, I d o speak English, mlouvi česky, itd.

139. U nekim npr. gradovima Britanije postoje poduzeća za posudbu kišobrana uz neku kauciju na blokove, što kod nenadanih pljuskova dobro dolazi mnogima, a izgleda da i dotični poduzetnici zarađuju, inače se ta uredba nebi održala. Kišobrani su jedinstveno i to napadnim načinom označeni. u boji, ili dršku ili inače, te numerisani, tako da se zloupotreba odnosno prisvajanje ne isplati, a prodati se ne mogu. Oznaka npr. u Glasgowu je utkana u samu presvlaku početnim slovima poduzeća. Probatum est.

Dvije-tri riječi k pohrvaćenju nekih »Termina technica«

140. Ne možete, ggdo, uspjeti propagiranjem domaćih naših izraza, već ako ih ne budete prije svega i u praksi upotrebljavali. Nije dosta da ih n. pr. uredništvo u svojoj zasnovanoj rubrici o terminologiji iznosi, preporuča, pa i u ev. člancima primijenjuje. Ne! Već valja i mi, i to MI u prvom redu, da im se služimo. Na taj su način mnogi od, isprvice uhu neobično jer nenaviklo zvučećih izraza, uporabom ušli u svagdanji život, udomaćili se. Naš je jezik istinabog, što se tiče tvorbe novih, napose složenica — riječi,

* Sada se »teda-negda« popravlja! op. ur.

podosta negibak, te nije, — priznanjem nimalo lagan posao stvoriti u dobroj hrvaštini za neke pojmove i nove predmete zgodne i ispravne riječi, gdje je to npr. u njemačkom jedna igrarija. No bila sad terminologija u detalju ovaka ili onaka, sve to za praksu i nije od tako presudne važnosti: glavno je napokon da se ona sveopće udomaći i poprimi, a ako se pravo uzme, samo praksom ona će se udomaćiti. A gospoda profesori — filolozi neka mi ne zamjere, kad smatram da i nije od odlučnog zamašaja, da li jedan ili drugi izraz baš u svem odgovara poimanju ili nazorima ovog ili onog stručnjaka, gdje i onako znamo, kako se sudovi mjerodavnih u svakoj drugoj skoro riječi razilaze. Gdje bismo napokon dandanas bili, kad bismo se bili bojazljivo obazirali na sve one polemike, koje su svojedobno uzvitlali novi izrazi kao: Zvjezdoznanac, Zemljomjer, Ledolomac, Nogomet, Miljokaz, Vadičep, bogoslov, bakrorez, igrokaz, zborovođa, sunco- i kišobran, kutomjer, rukopis, lažitorba, skoroteča, vlago-toplo-tlakomjer, domobranstvo, strojopis, zemljovid, prirodo-kraso-kamenopis, brzotisak, suncokret, nalivpero, željezobeton, konjogojstvo, knjigovodstvo, knjigovežnica, mirozov, zvučnik, šiljilo, plino- i vodosprema, kolosjek, skretničar, kolodvor, drvored, kolokret, plino-vodo-strujovod, daljinomjer, palikuća, munjovod, vatrogasac, uspinjača, sitno- i dalekozor, paro-brod i — stroj, vododijelnica, neboder, kavotočje, lovostaja, mišolovka, tjelovježba, zrakoplov, samovar, pivovara, slanoklip, pismohrana, našastar, rudokop, ribolov, glasovir, i mnogi drugi, koji nam se danas čine, kao da su oduvijek postojali u našem jeziku! Dabome, u novinarskom ili kako kažu »žurnalističkom« stilu, koji vrvi uprav sasma izlišnim tuđicama, koja se težnja može samo označiti afektacijom, zaludu ćete tražiti naših riječi. Imade članaka, u kojima samo veznici i prislovi jesu naši, sve druge rječi tuđe. Počešće sam si uzeo truda potcrtavajući u kakvom članku iz dnevne štampe sve riječi tuđeg korijena ili oblika, pa je čitava strana bila crvena od znakova. To je ružan i bedast običaj, kojim bi neki htjeli da se prave važnima. I akoprem nemožemo poći tako daleko kao npr. Mađari ili Poljaci, koji su ne samo sve izraze, koje i mi imademo, preveli u svoj jezik, već pače i: telefon, lokomotiva, kondukter, radio, hotel, auto, avijon, sve izraze u nauci, tehnici i državnoj odn. vojnoj upravi, imadu odavna prevedene, i, što je najzanimivije: održali su se! Kod nas se u novije doba pače mnogi izrazi, a od starine udomaćeni, silom forsiraju da se izbace, nadomjestivši ih nekim francuskim, ruskim itd. riječima.

Lijepo je kad jedan narod, imade za sve životne prilike i potrebe svoje narodne izraze, kao što je i šteta što u novije doba sve većma zanemarujemo svoje narodne oznake za kolendarske mjesece!

Toliko bez zamjerke, od jednog rodoljuba. **Nestručnjak.**

141. Uz pročelje palače Obrtne škole, vapi i ono od Umjetničkog paviljona* za makar iole pristojnom obnovom, kojom bi se prigodom mogli oni sasma suvišni čiri-čari-ukrasi umjesto da ih se obnavlja, većim dijelom odhoblati pri čem bi zgrade samo dobile na utisku.

142. U Mikloušićevoj ulici uz onu zgradu škole i uopće sve do Potoka, imade uvijek smeća. Ne samo zdravstveni, već i zahtjevi doličnosti pred školskom djecom, koja se u ranoj dobi dade i te kako voditi utiscima i stalnim dojmovima, trebala bi da ponuka mjerodavne da i tome kutiću posvete malo pažnje. I domaćica kad ide da kontrolira kućnu pomoćnicu, zaviruje iza vratiju, jer i tamo treba da je pometeno.

143. Pokraj Petrove župne crkve na trgu Petra Petrovića imade jedan jako lijep okrug, »išparan« u hodniku, očevidno u svrhu da se tamo zasadi jedno oveće stablo, kako bi se bar u neku ruku nadoknadila ona lijepa stabla koja moradoše pasti žrtvom kod proširenja same crkve. Okrug je tu, ali stablo. Zašto se ne daje?

* Naše je društvo to zatražilo od gradske općine! op. ur.

144. Kad bi Erar »špendirao« samo razmjerno neznatnu svotu i uredio onaj u »atici« nalazeći se slijepi polukat iznad zgrade Financijske Uprave u Gajevoj—Katančićevoj ulici, dobio bi s malo truda i smiješno malim troškom, jedan niz uredovnica, ili barem pomoćnih prostorija iznad cijele zgrade, u koje bi se moglo mnogo štošta smjestiti, jer je općenit vapaj za prostorijama. Ona je nadogradnja lih jedna arhitektonska cifrarija a tako je gospodski dimenzionirana, da bi samo prozore trebalo probiti i stvar je gotova. Mimogred spominjemo kako je onaj provoz a navlastito spram Trenkove ulice u stanju da ljude i s malo mašte prebaci u mislima zorno u Madridsku bojnu liniju. To je ruševina gospodo.

(Nastavit će se.)

ŠKABERNA

GRAĐEVNI MATERIJAL

Samoborski pijesak
Betonske cijevi
Cementne pločice
Beton. vratašca za dimnjak
Mramorna zrnca itd.

ZAGREB, Samoborska c. 18
Telefon **7706**

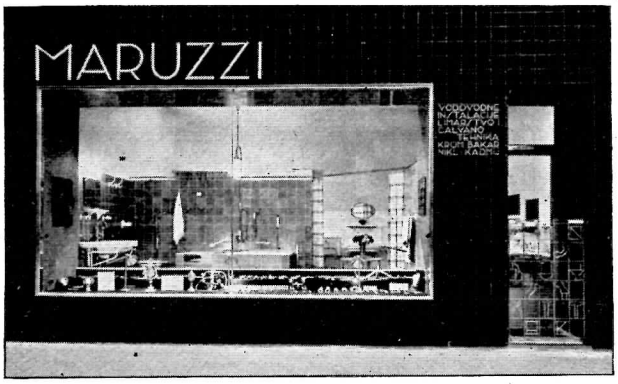

Z A G R E B
FRANKOPANSKA 9
TELEFON 27-59

Kromovanje, niklovanje, kadmiranje. - Instalacija vodovoda - Limarska radionica - Skladište armature i vodovodnog uređaja.

Tvrtka utemeljena 1873.

Odlikovana na izložbama u Zagrebu, Trstu i Budimpešti

Izdavač »Društvo Zagrepčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad. senator, Vodnikova 10. — Uredništvo i uprava Ilica 28/II. kat. Tel. 47-80. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska c. 47.

Trgovina speceraja i delikatesa
MIRKO CRNIČKI
ZAGREB
Maksimirska 46 - Šulekova 1

VELIKI IZBOR

Vunenih tkanina
Svila
Cretona
Pletenog rublja
Sav pribor za krojačice

UHRL I DRUG
ILICA 28

145 DIN. Svaka je mušterija zadovoljna sa ovim cipelama
FRKOVIĆ I DRUG MESNIČKA 5 ILICA 24

Unione

ČOKOLADA
KAKAO
BONBONI

Gradska štedionica općine grada Zagreba

PODJELJUJE ZAJMOVE

na podlozi:

VRIJEDNOSNIH PAPIRA, UKNJIŽBE NA NEKRETNINE U ZAGREBU I NA MJENICE SA JAMCIMA

PRIMA vrednine u pohranu — iznajmljuje čelične pretince.

BURZOVNE NALOGE inkasa kao i sve novčane poslove obavlja brzo, savjesno i kulantno.

PRIMA ULOŠKE I KNJIŽICE I TEKUĆE RAČUNE ZA KOJE JAMČI OPĆINA GRADA ZAGREBA